

Zalim Dahhak ve Demirci Kava Efsanesi'nden Hareketle Mitoloji ve Tarih İlişkisine Dair Bir Değerlendirme

Nirxandinek li Ser Mîtolojî û Dîrokê di
Mînaka Dehaqê Zordar û Kaweyê Hesinkar da

En Evaluation on The Relationship of Mythology and
History From The Legend of Zahhak and Kaveh The Blacksmith

Ercan GÜMÜŞ*

GÜMÜŞ, Ercan, (2022),
“Zalim Dahhak ve Demirci
Kava Efsanesi'nden Hareketle
Mitoloji ve Tarih İlişkisine Dair
Bir Değerlendirme”, Nûbihar
Akademî, no. 18, p.47-80, DOI:
10.55253/2022.nubihar.1213356

Genre/Cure: ResearchArticle/
Gotara Lêkolîni

Received/ Hatîn: 01/12/2022

Accepted/ Pejirandin:
17/12/2022

Published/ Weşandin:
31/12/2022

ORCID:
0000-0001-9904-748X

Plagiarism/Întihal: This article
has been reviewed by at least
two referees and scanned via
ithenticate plagiarism website./
Ev gotar herî kêr ji aliyê 2
hakeman ve hatiye nirxandin û
di malpera întihalê ithenticate re
hatiye derbaskirin.

ÖZET:

Efsaneler tarihi kaynaklara birçok varyantla yansımıştır. Bu akisler, dil ve edebiyat çalışmalarının yanında tarihi meselelerle olan ilişkisi itibariyle tarihçilerin de sıklıkla dikkatini çekmektedir. Ağırlığını efsanelerin oluşturduğu sözlü geleneğin yazılı anlatıyla etkileşimi çeşitli biçimlerde olmaktadır. Söz konusu ilişki, tarihçiler için kayda değer bir kaynak kalemidir. Bu etkileşim kimi zaman tarihi bir vakadan efsaneye kimi zaman da bir efsaneden yazılı kaynaklara dönüşebilmektedir. Metinde “Zalim Dahhak ve Demirci Kava” adlı mitolojik anlatının yazıldıkları dönem ve sonrası için ehemmiyete haiz iki esere etkisi incelenmektedir. Bu eserlerden ilki Firdevsi'nin Şahnamesi, ikincisi ise Şeref Han'ın Şerefnamesi'dir. Çalışmanın gövdesi bu iki kaynağa dayanmakla birlikte bunun yanısıra efsaneye değinen bazı tali kaynaklardan da faydalanılmıştır.

* **Doç. Dr., MAÜ, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Mardin, Türkiye/ Assoc. Prof., Mardin Artuklu University, Faculty of Literature, Department of History, Mardin, Turkey, ercangumus1977@hotmail.com.**

Bu tür metinlerin ait olduğu toplumların benimsedikleri kültürel değerleri ve içinde buldukları hakikat algısını göstermeleri bakımından taşıdıkları değer yadsınamaz. Modern tarih yazımında merkezinde insanın yer aldığı mitolojik öğelerden arındırılmış bir anlatı söz konusudur. Oysa incelenen metinlerde bu metodun tersine, gerçeklikten uzak hayal mahsülü/mitik unsurların ciddi bir kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu mesele üzerinden yazarların dünya ve hakikat algısı da müzakere edilmektedir.

Çalışmanın bir diğer vechesi ise Fransız İhtilali sonrasında gelişen uluslaşma söylem ve tartışmalarının anlatıya olan tesiridir. Bu meyanda modern Kürt milliyetçiliğinin orijin miti olarak benimsediği “Demirci Kava ve Zalim Dahhak” anlatısı, retrospektif bir yöntemle ele alınmıştır. Bununla birlikte, büyük bir siyasi hedef güderek “Şerefname”yi (1597) kaleme alan Şeref Han ile Arap hegemonyasına bir tepki olarak yazılan Fars ulusçuluğunun temel esin kaynağı “Şahname”nin (1020) yazarı Firdevsi karşılaştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, tarih, Şerefname, Şahname, Dahhak, Kava.

KURTE:

Di çavkaniyên dîrokî de efsane/mît bi gelek guhertoyan tîn dîtîn. Ev tesîr/refleks gelek caran bala dîrokzanan dikişîne ji aliyê têtikiliyên wan ên bi mijarên dîrokî û her wiha xebatên ziman û wêjeyêye jî. Têtikiliya kevneşopiya devkî ya ku giraniya wê ji efsaneyan pêk tê, bi vegotina nivîskî re bi şeweyên cihêreng pêk tê. Têtikiliya hanê, ji bo dîroknasan çavkaniyek girîng e. Ev têtikilî carna ji bûyereke dîrokî vediguhere efsaneyekê û carna jî ji efsaneyê vediguhere çavkaniyên nivîskî. Di metnê de bandora vegotina mîtolojîk a bi navê “Dehaqê Zordar û Kawayê Hesinkar” li ser du berhemên girîng hatine lêkolînkirin. Ji van berheman ya yekem Şahnameya Firdewsî ye, ya duyem jî Şerefnameya Şeref Xan e. Her çiqas beşê lêkolînê li ser van her du çavkaniyan hatiye çêkirin, lê hin çavkaniyên duyemîn ên ku behsa efsaneyê dikin jî hatine bikar anîn.

Qîmeta metnên bi vî rengî di warê nîşandana nîrxên çandî yên ji aliyê civakên ku tê de hatine pejirandin û têgihîştina rastiya ku tê de ne, nayê înkarkirin. Di dîroknivîsiya nûjen de, vegotineke bê hêmanên mîtolojîk heye, ku mirov di navenda wê de ye. Lê belê di metnên ku hatine lêkolînkirin de, berevajî vê rêbazê, tê fêmkirin ku hêmanên xeyalî/efsaneyî yên nerealîst bi giranî tîne qebûlkirin. Ji ber vê yekê, têgihîştina rastiya/heqiqata her du nivîskaran jî li ser vî mijarê tê nîqaşkirin.

Aliyekî din ê lêkolînê bandora axaftin û nîqaşên netewebûnê ye ku piştî Şoreşa Fransî li ser vegotinê pêşketiye. Di vî çarçoveyê de vegotina “Kawayê Hesinkar û

Dehaqê Zordar” ku weke efsaneya bingehîn a neteweperestiya modern a Kurd tê qebûlîkirin, bi rêbazeke paşverû tê destgirtin. Lê davîye de, Şeref Xan ê ku “Şeref-name” (1597) bi armançeke siyasî ya mezin nivîsiye, bi Firdewsî, nivîskarê “Şah-name” (1020), ku îlhama sereke ya neteweperestiya Farisî ye û wek berteka li hemberiya hegemonyaya Ereban hatiye nivîsandin, re têt berawirdîkirin.

Peyvên Sereke: Mîtolojî, dîrok, Şerefname, Şahname, Dehaq, Kava.

ABSTRACT:

Legends are reflected in historical sources with many variants. These reflections often attract the attention of historians in terms of their relationship with historical issues as well as language and literature studies. The interaction of the oral tradition, the weight of which is composed of legends, with the written narrative takes place in various forms. The relationship in question is a significant source item for historians. This interaction can sometimes turn from a historical event to a legend and sometimes from a legend to written sources. In the text, the effect of the mythological narrative named “Zahhak and Kaveh the Blacksmith” on two works of importance for the period in which they were written is examined. The first of these works is Ferdowsi’s Shahname, and the second is Sharaf Khan’s Sharafnama. While the body of the study is based on these two sources, some secondary sources that refer to the legend have also been used.

The value of such texts in terms of showing the cultural values adopted by the societies they belong to and the perception of truth in which they belong is undeniable. In modern historiography, there is a narrative free of mythological elements, in which human beings are at the center. However, in the texts examined, contrary to this method, it is understood that unrealistic fantasy/mythical elements are seriously accepted. Therefore, the perception of truth of the two authors is also discussed over this issue.

Another aspect of the study is the influence of the discourses and discussions of nationalization that developed after the French Revolution on the narrative. In this context, the narrative of “Kaveh the Blacksmith and Zahhak”, which is adopted as the origin myth of modern Kurdish nationalism, is handled with a retrospective method. Finally, Sharaf Khan, who wrote the “Sharafnama” (1597) with a great political goal, is compared with Ferdowsi, who wrote the “Shahname” (1020), which is the main inspiration of Persian nationalism as a reaction to Arab hegemony.

Key Words: Mythology, History, Sharafnama, Shahnama, Dahhak, Kava.

1. GİRİŞ

Efsaneler, sıklıkla tarihi kaynaklarla etkileşim içinde olmuştur. Bu minvalde sözlü geleneğin yazılı anlatıya aktarımı tarihçiler için yoğun bir malzeme alanı oluşturmaktadır. Bu yansıma kimi zaman tarihi bir vakadan efsaneye dönüşme, kimi zaman da bir efsaneden yazılı kaynaklara yansıma şeklinde olmaktadır. Nitekim yakın dönemlerde mezkur metodolojiyle kaleme alınan bir çalışmamızda “*Dımdım Kalesi/Kela Dimdimê*” adıyla anılmakta olan sözlü bir anlatının kökeninin tarihi bir vakadan neşet ettiği sonucuna varılmıştı. Şimdi incelenen sorunsalda ise anılanın tersine bir durum söz konusudur. O da mitsel bir anlatının yazıldığı dönem ve sonrası için nisbeten ehemmiyete haiz iki esere girmiş olmasıdır.¹ Bunlardan ilki Firdevsi’nin Şahnamesi, ikincisi ise Şeref Han’ın Şerefnamesi’dir.

Tarihçilerin sıklıkla istifade ettiği mit kavramı ana hatlarıyla hatırlanmalıdır. Bu anlamda mitin kutsal bir öykünün anlatımı olduğu kaydedilmiştir. Buna göre, miti tanımlamak gerçekten de çok zordur. Herkesin kabul edebileceği bir tanımlama yapmak neredeyse imkansızdır. Frazer, miti yaşam ve doğa fenomenlerinin yanlış anlaşılmasına bağlamıştır. Diğer yandan Lang, her şeyden evvel nedenselliğin miti doğurduğu görüşündedir. Malinowski ise sosyal olayların ve inançların onaylanma isteği neticesinde mitlerin üretildiği görüşündedir. Ayrıca, Freud’a göre, mitler tıpkı rüyalar gibi bilinçaltındaki korku ve isteklerin dışı vurumudur. Jung, mitleri sembolleşen kolektif hafıza yansıması ve arketip düşünce kalıpları olarak tanımlamıştır. Levi-Strauss tüm mitleri fikirlerin ve toplumun ortak yapısının yeniden üretimi şeklinde tanımlarken, Cassier, mitleri dünyanın gizemli boyutlarına verilen heyecanlı cevaplar şeklinde ifade etmiştir. Yine Segal’a göre, mit hikayedir ve geniş planda bir inanç ya da düşünce yapısı olarak belirir (Vali, 2019, s. 7).

Mitlerin sınıflandırmasıyla ilgili şöyle bir tabloyla karşılaşılmaktadır; Tanrı ve tanrıçaların ortaya çıkışı söylencelerini konu edinen “*teogonik mitler*”, yaratılışı anlatan “*kozmojik mitler*”, ilk insanın yaratılışını konu edinen “*antropogonik mitler*”, çeşitli kutsal törenlerin ortaya çıkışını ele alan “*ritüel mitleri*”, bir kavim veya halkın ve şehrin doğuşunu anlatan “*orijin/köken mitleri*”, “*kült mitleri*”, kutsal kişilerin olağanüstü hayat ve kerametlerini anlatan “*prestij mitleri*”, kıyameti konu edinen “*eskatalogik mitler*” ve ayrıca kendi içinde tasnif edilebilecek “*sosyal mitler*” (Vali, 2019, s. 7). Çalışmanın merkezini oluşturan Zalim Dahhak ve Demirci Kava anlatısını bu durumda orijin/köken mitleri başlığında ele almak mümkündür.

Etnisite tanımlamalarının Fransız ihtilali sonrasında ağırlıkla 19. ve 20. yüzyıl ulus devletlerin neşvünema bulduğu çağa münhasır olduğu şeklindeki genel kabule

1 Belirtmek gerekir ki bu anlatı çok sayıda tarih kitabında yer edinmiştir, ancak burada esas olarak ikisi üzerinde durulacaktır.

rağmen Firdevsi'nin 11. yüzyılda, Şeref Han'ın da 16. yüzyılda bu mit üzerinden Kürt kimliğini tanımlamış olmaları dikkat çeken bir husustur. Dolayısıyla etnik bir isim olarak Kürt tanımının bağlamın tersine çok erken dönemlerde tartışılmış olmasını hatırdta tutmak gerekir.

Yukarıda ele alınan husustan ayrı olarak değinilmesi gereken diğer bir tartışma/sorun toplumların benimsedikleri kimi düşünce şekilleridir. Özellikle de yazıldıkları kültür havzasını göstermesi ve yine toplumun içinde bulunduğu düşünce dünyasını resmetmesi bakımından bu kaynaklar eşsiz kıymete haizdir. Bu iki kaynakta betimlenen olaylar içinde yer alan kimi gerçeküstü kötücül karakterli unsurlar, müracaat edilen kaynakların irrasyonel yönlerini de tartışmaya açmaktadır. Tarih anlatısında, özellikle Herodot sonrası Yunan tarih yazımında mitolojik anlatı geleneğinin terk edilmesi sıklıkla hatırlatılmaktadır. Ancak bu yaklaşımın yani merkezi insan olan tarih anlatısı yaklaşımının inceleme bölgesinde yerleşmediği sonucuna varılmaktadır. Nitekim hikayenin satır aralarında sıklıkla zikredilen “*canavarlar, şeytanlar, cinler, ejderler, devler*” ve daha birçok gerçeküstü hayal unsurunun varlığı, toplumun daha doğrusu yazarların tarihle kurdukları akılcılıktan/rasyonaliteden uzak havayı günümüz okuyucuları için solunur kılmaktadır.

2. MODERN DÖNEMDE KURUCU MİT OLARAK “ZALİM DAHHAK VE DEMİRCİ KAVA”

Efsanenin milli bayram olarak folklorik bir unsur şeklinde Kürt toplulukları yanında Türk ve Fars halkları gibi İran ve Orta Asya toplulukları arasında da kutlandığı ve geniş kabul gördüğü bilinmektedir. Bu meyanda ilk olarak 21 Mart tarihinde kutlanan Nevroz Bayramı hatıra gelmektedir. Ancak Nevroz'un Kürt kültürel ya da ulusal birliğini kurmaya matuf ideolojik bir araç olarak kullanıldığı sıklıkla iddia edilmiştir (Aydın, 2005, s. V). Ancak 31 Ağustos tarihinde kutlanan “*Eydî Kurdî*” daha dar bir alana özgüdür ve sadece Demavend'de kutlanır. James Morier'in 18. yüzyıl başlarında çıktığı seyahatinde anlattığına bakılırsa, hemen tüm Nevroz kutlamalarında anılan efsane neredeyse aynı şekilde burada da anlatılmaktaydı. Ancak şöyle bir fark vardır ki, Dahhak'ı öldüren genç Demavend'de bir ateş yakmıştı ve halk bu inanç gereği 31 Ağustos gecesi kentin her yerinde ateş yakar ve bu günü anardı (Tarduş, 2022, s. 160. Aydın, 2005, s. 56).

Tarihsel süreçte mitsel bir anlatı olduğu besbelli olan Dahhak ve Kava dikotomisi, yeni bir hüviyet edinerek 20. yüzyıl ideolojik zemininde Kürt kimliğinin yeniden yorumlandığı siyasi bir metne dönüşmüştür. Destanların/Mitlerin yaratıldığı/yazıldıkları dönemin ve bu itibarla tarih öncesinin iklimini yansıtmalarından başka kimi dönemlerde de geçirdiği gelişim ve değişimlere dikkat çekilmiştir. Her dönem

eklenen bu anlamların da ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Modern çağlarda gelişen milliyetçilik köken için gereken malzemeyi bu kaynaktan edinir. Böylece mitler, tarihi sürekliliğin ispatında kullanılan yapılara dönüşür. Bu genelleme Kürtler için de 20. yüzyılda benzer gelişim göstermiş ve Kürt milliyetçiliği mitler üzerinden inşa edilmiştir. Kürtlerin kurucu mitler konusunda ilk üreticisinin “*Kurdiyê Bidlisi*” olduğunu kaydeden Ergün, bu şairden sonra mitler ve sembollerin Kürt şiirinde hızla gelişme kaydettiğini vurgular. Buna göre, Kurdiyê Bidlisi, Şeref Han Bidlisi’yi kaynak alarak Jîn’de kaleme aldığı birkaç yazıyla “*Dahhak ve ve Kava*” mitini Kürt etnisitesinin kurucu metni haline getirdi. Kurdiyê Bidlisi’nin anlatımında Arap Dahhak, İran’ı yağmalar ve omzundan iki yılan çıkar. Izdırabını dindirmek için her gün dört kişiyi öldürüp beyinlerini yılanlara yedirir. Bir süre sonra yardımcısı milletinden daha fazla insan kaybolmaması adına iki kişinin yerine koyun keserek kurtardığı kişileri dağlara gönderir. Burada çoğalan bu insanlar Kürt kavmini oluşturur. Demirci Kava’nın birgün iki oğlu kurban edilmek üzere götürülünce Kava, peştemalini sancak yapar ve halkı direnişe çağırır. Ayaklanan halk, Dahhak’ı indirip yerine Feridun’u tahta geçirirler. Kurdiyê Bidlisi, bu olayın 31 Ağustos tarihinde olmasından hareketle anılan günün milli bayram olmasını önermiştir (Kurdiyê Bidlisi, 1985, s. 190-191. Ergün, 2019, s. 38).

Dahhak ve Kava miti Kürt şiirinde ilk defa Esîrî tarafından kullanılmıştı ve Nevroz bayramını kutlamaya matuftu. 1928 tarihinde kaleme alınan şiir “*Zarî Kirmancîyê*” adlı derginin üçüncü sayısında yayımlandı. Buna göre, şiir Nevroz’u Kürtler için milli bir bayram olarak tanımlarken, perişanlığın ve sürgünde bulunma halinin bittiğini müjdelemektedir. Esîrî’ye göre, Hammurabi Kürt topraklarını yağmamış ve 55 yıl boyunca Kürtleri hakimiyeti altına almıştır. Kava, Hammurabi’ye başkaldırmış ve yerine Feridun’u oturtmuştur. Böylece 1851 yıldan bu yana, Kürtler Nevroz’u bir kurtuluş bayramı olarak kutlamışlardır. Esîrî, Nevroz’u Kürtlerin özgürlüklerine kavuşmalarının göstergesi olarak takdim etmiştir. Şair ayrıca mitin aslına müdahale ederek zalim figür Dahhak’ın yerine Hammurabi’yi uyarlamıştır ve bu müdahaleyle kendi döneminin havasını yansıtmıştır (Ergün, 2019, s. 38).

Esîrî’den sonra Nevroz’u şiir ve yazılarında kullanan bir diğer yazar Pîremêrd’dir. Pîremêrd, Nevroz’un tüm dünyaya yenilenmeyi ve hayatı getirdiğini, özelde ise Kürtlere gençliğin enerjisiyle gelen bir yeniden milli diriliş taşıdığını ileri sürmüştür. Müstesna bir yazım türü haline gelen Nevroznameler hızla gelişmiş, bu süreci Esîrî’den sonra Goran devam ettirmiştir. Goran, bu bayramın Medler’den bu yana kutlandığını kaydetmiştir. Goran’a göre, eğer Kava elindeki çekiç ile halkın Dahhak’ın zulmüne bağlanan zincirlerini kırmayı kurtuluş bayramı da asla olmayacaktı. Goran’ı kendisinden önceki şairlerden ayıran onun solcu ve antiemperyalist söylevidir ve bu itibarla Kava proleteryan devrimciliği, Dahhak ise emperyalist güçleri temsil

etmektedir (Ergün, 2019, s. 40). Ergün'ün Nevrozname örneklerinde yer verdiği son şair Hejar'dır. Hejar'ı ve şiirlerini diğer yazarlardan ayıran ise onun Eylül Devrimi'ne olan bağlılığıdır. Bu itibarla O, yaşadığı dönemde Kürtlere yönelik çetin Arap siyasetini Zalim Dahhak'la ilişkilendirmekte ve buna karşı durmaktadır. Ergün'e göre, burada ele alınan Kurdîyê Bidlisi, Esîrî, Pîremêrd, Goran ve Hejar dışında da çok sayıda yazar Zalim Dahhak ve Kava mitini ele almışlar ve Kürt milli kimliğinin inşasında kullanmışlardır. Bu itibarla Nevroz ve Kürt kimliği bir birini zenginleştirerek sürekli bir yenilenme durumunda olmuştur (Ergün, 2019, s. 41).

3. PRE-MODERN DÖNEM ANLATISI

Zalim Dahhak ve Demirci Kava mitini esas olarak merkeze alan yazarın Şeref Han olduğu ve bunu yaparken de doğrudan veya dolaylı kimi eserler kanalıyla Firdevsi'den yararlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim O hikayeyi hayli kısaltmış ve kendi anlatımına uyarlamıştır. İlgili bölümde Şeref Han, meseleye “*Kürtlerin Kökeni*” bağlamında yaklaşmıştır ve bu hususa cevap olması açısından herhangi bir kaynak zikretmeden hikayeyi ana hatlarıyla nakletmiştir. Belirtmek gerekir ki, Şeref Han, bilgi nakillerinde ilkeli davranan ve kaynaklarını sıklıkla belirten bir tarihçi kimliğine sahiptir. Ancak bu meselede Firdevsi'ye ya da aracı diğer metinlere değinmemiştir ve doğrudan efsaneyi nakletmiştir. Önce söylemek gerekirse, Şeref Han'ın, naklettiği hikayede Firdevsi'nin anlatımındaki gibi karmakarışık ve kimi zaman anlatının aslının unutulduğu araya başka olayların ve kahramanların girdiği bir karmaşa havası hakim değildir. Şeref Han hikayeyi okuyucusuna hazmedilmiş bir şekilde sunmuştur.

Şeref Han'ın bu köken vurgusu ardılı kimi tarihçilerce de kullanılmıştır. Bunlardan biri Muhammed Şerif Kadı'dır ve O, 1813 yılında tamamladığı “*Tarih-i Kurd*” adını taşıyan eserinde çok kısa olarak bu bilgiyi kullanmıştır. Buna göre, Kürtlerin kökeni “*Zehhak*” döneminde onun zalimliğinden kaçıp dağlara sığınmış birkaç adama dayanmaktadır. Bunlardan birinin adı Kürt idi ve bu adamın soyu dört kabileye ayrıldı ki, bunlar, *Baban/Kurmanc, Kelhor, Lor ve Guran*'dır (Muhammed Şerif Kadı, 2019: 57).

1846 yılında Mesture Mahşeref Erdelani tarafından kaleme alınan “*Erdelan Tarihi*” adlı kitapta yine köken bahsinde ama “*Baba Erdelan'ın soyu*” ifadesiyle diğerlerinden farklı olarak Dahhak efsanesine değinilmiştir. Buna göre, “*Zahhak-ı Napak*” yaptığı kötülüklerin, asiliğin ve serkeşliğin karşılığı olarak sırtında iki yılanla cezalandırılmıştır. Şeytanın önerisiyle insanlardan birinin beyni bu yılanlara yedirilince sakinleştiği görülmüş ve her gün iki gencin öldürülmesine karar verilmiştir. Ancak mutfaktaki iyi huylu aşçı bu gençlerden birini karanlıkta salıverip dağlara gitmelerine fırsat tanımıştır. İşte bu salıverilmiş gençlerden birinin adı Kürt idi ve daha

sonra dört kabile olacak evlatları bunun ismiyle tesmiye olunmuştur. Bu kabilelerin ilki Erdelan, ikincisi Baban ya da Kurmanc, üçüncüsü Lor ve dördüncüsü Guran'dır (Mesture Mahşeref Erdelani, 2020, s. 37-38).

Aşağıda esas olarak söz konusu efsanenin Şahname ve Şerefname'deki benzerliklerine ve farklılıklarına değinilecektir. Ancak bu değerlendirmeye girmeden önce Dahhak ismine değinmek gerekmektedir. Kürşat Demirci, İslami kaynaklarda “*Dahhâk*” şeklinde zikredilen kelimenin Avesta'da “*Azi Dahâka*”, Pers literatüründe “*Azdahâ*”, Pehlevi metinlerinde “*Az Dahâg*”, Ermenice'de “*Azdahak*” şeklinde geçtiğini belirtir. Buna göre, Avesta'da azi “yılan” veya “ejder” manasındadır. Öte yandan kelimenin “insan” anlamındaki “*dahhakîn*” denen Sanskritçe kökenli kelimeyle de ilişkisi vardır. Folklorik anlatıda ise Fars literatüründe Dahhak, bir Arap kralıdır, Arap geleneğinde ise Asurbanipal olarak bilinmektedir. Lakabı olan “*Baevaraspa*” kelimesi Şahname'de “*Biyaresb*”, Şerefname'de ise “*Biveresb*” olarak zikredilmiştir. İran folklorunda büyük bir hayvan şeklinde tasvir edilmişse de kimi zaman yılan, kimi zaman da aslan olarak betimlenmiştir. Nevroz, Azi Dahhak'ın öldürülüşü sebebiyle bayram olarak kabul edilmiştir. Omuzlarında çıkan yılanların insan beyniyle beslenmesi sebebiyle bu mitos kahramını Hint-İran ortak kültüründeki semavi suları tutan ve kuraklığa yol açan ancak sonunda Rîg Veda'daki İndra ve Vritra mitinde bir kahraman tarafından yenilen canavar olarak da düşünölmüştür (Demirci, 1993, s. 408).

Avesta'da Dahhak, üç ağızlı, üç başlı, altı gözlü Şeytan'a benzer bir ejder canavardır. Yine aynı yerde, Dahhak Babilonya'da Ardui Sûrâ'ya tapan biridir.

“Bündahişn'e göre Dahhak Babel'de bir mekan yaptırmıştır. Denkart'da Dahhak'ın dünyayı yok edecek bir ırk olarak Araplar'dan geldiği, büyü ile Babel'de olağan üstü işler yaptığı, bu işlerle halkı putperestliğe davet ederek onları baştan çıkarmaya çalıştığı ve Feridun tarafından yenilgiye uğratıldığı anlatılır. Pehlevi metinlerine göre Dahag, “hak Mazdacı din”in muhalifi olarak “batıl din”in kurucusu ve yayıcısıdır. Denkart'da batıl dinin ve gayri meşruluğun yeryüzüne getirilmesine aracılık edenin Dahhak olduğu söylenir; böylece O insanları fesada sürüklemiştir” (Demirci, 1993, s. 408).

Edebiyatta kötülüğün simgesi haline gelen Dahhak karakterinin siyasi ve ideolojik sahada anılmasından başka Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşayan edebiyatçı ve siyasetçi Şemsettin Sami'nin bir tiyatro eserine konu edildiği de bilinmektedir (Uzun, 1993, s. 409).

2 10. yüzyıldan kalma Zerdüş'te inanç ve gelenek özetidir. Denkart büyük ölçüde “Mazdaizm Ansiklopedisi” olarak kabul görmüştür ve Orta İran döneminin din anlayışı hakkında temel bilgi kaynağıdır (bkz. <https://en.wikipedia.org/wiki/Denkard>, 21.11.2021). Bir diğer tanımda ise Denkart, Avesta'nın kayıp kitaplarının ve Zerdüş'te dair çeşitli efsanelerin anlatıldığı bir eser olarak tanımlanmıştır (Gündüz, 2003: 281).

3. 1. Erken Dönem Arap Kaynaklarında Zalim Dahhak Efsanesi

Ulaşılabildiği kadarıyla, bu efsaneyi eserine Firdevsi'den önce alan Mesudi'dir. Mesudi'nin efsaneden haberdar olması hakkında iki ihtimal söz konusudur. İlk ihtimal, onun İslam beldelerinde gezerken bu efsaneden haberdar olmasıdır. Mesudi'nin İran üzerinden Hindistan'a gitmiş olması efsaneyi burada duyduğunu düşündürmektedir. İkincisi ise Pehlevice yazıldığını bildiğimiz ilk nüshaların Arapça'ya çevirilerini okumuş olması ihtimalidir. Ahmet Emin'in Avesta bahsinde kaynak olarak kullandığı Mesudi'nin, Avesta ve Zerdüştilik hakkında verdiği bilgilerden, bu kültüre bigane olmadığı anlaşılmaktadır (Emin, 1976, s. 165-167).

“*Mürucu'z-Zeheb*” adlı eserinde Mesudi, efsaneyi şöyle anlatır; Buna göre, Kürtler, şartların zorlamasıyla dağlara çekildiler, Acem ve Farisilere komşu oldular. Dilleri zamanla Acem dili haline geldi. Bir rivayete göre, Dahhak'ın omuzunda iki yılan çıktı. İnsan etiyle beslenen bu yılanlar Dahhak'a fazla acı vermezdi. Dahhak bu sebeple Farslardan çok kişinin canını aldı. İnsanlar Efridun'un önderliğinde Dahhak'a karşı savaşmaya karar verdi, kendilerine deriden yapılmış bir sancak buldular. Buna Farsça, “*Direfş Kaviyan*” dediler. Efridun, Dahhak'ı yakaladı ve “Dünbavend Dağı”na hapsedti. Dahhak'ın veziri her gün bir koyun ve insanı keser, beyinlerini karıştırarak Dahhak'ın omzundaki iki yılanı beslerdi. Kurtulanları dağlara gönderirdi. Dağlara sığınan bu kimseler vahşileşti ve çoğaldılar. Bu şekilde soyları çeşitli gruplara ayrılan Kürtler çevreye yayılmıştır (Mesudi, 2004, s. 191. Yoldaş, 2018, s. 14-15).

Firdevsi'den kısa bir süre önce yaşamış Bağdat doğumlu Mesudi'nin (D. 893-Ö. 957) Dahhak ve zulmünden bahsetmesi dikkate değerdir. Konuya Kürtler başlığında değinen Mesudi, Dahhak efsanesinden haberdardır. Ancak onun anlattısında Kava adlı bir karakter yoktur. Dahhak'ı hapseden Efridun vardır. Firdevsi'nin anlattığına benzer şekilde halkın toplanması için kullanılan bir sancak tam adıyla zikredilmektedir. Eserinden öğrenildiği üzere Mesudi, Bağdat'ta ilim tahsil ettikten sonra Hicri 300 yılında önce Fars ve Kirman bölgelerine, daha sonra İstahr'da kaldıktan sonra Horasan'a, buradan da Hindistan'a geçmiştir. Hindistan'dan Çin'e geçen Mesudi, Hint Okyanusu üzerinden Madagaskar'a gelip bir süre Zengibar'da kaldıktan sonra gemi yolculuğuyla Umman'a gitmiştir. Bağdat'a döndükten sonra 926 yılında Musul, Azerbaycan ve Cürcan'a doğru yeni bir seyahate çıkmıştır. Şam bölgesini gezdikten sonra Fustat'a giderek Kuzey Afrika'yı gezmiş, nihayet 957 yılında Fustat'ta ölmüştür (Mesudi, 2004, s. 9-10). Dahhak hakkında kaydına müracaat ettiğimiz Mesudi'nin eserinde Kava adlı karakterden bahsedilmediğini yukarıda belirtmiştik. Anlatının tamamı, kullandığımız çeviri kaynağın özet olmasından mütevellit, bir paragraftan ibarettir. Mesudi'nin beyanına göre Dahhak hakkında nakledilenlere ne Farslar ne de yeni ve eski tarihçiler itiraz etmemişlerdi. Mesudi, Farslar'ın Dahhak'ın İblis'le olan macerasıyla ilgili “*acaib haberler*” nakletmekte olduklarını da belirtmiştir. Anılan bilgilerin Farsların kitapla-

rında kayıtlı olduğunu belirterek, Erken Pers döneminde zikredilen Tahmures'in Nuh Peygamber olduğunu, eski Pehlevce'de “*direfş*”in sancak, kovulan ve alem anlamlarına geldiğini kaydetmiştir (Mesudî, 2004, s. 192). Mesudi, eserinin başka bir yerinde de Dahhak'tan bahsetmiştir. Buna göre, onun tam adı, Biyverasb b. Ervandasb b. Zencad b. Berşend b. Tah b. Fervak b. Siyamuk b. Meşve b. Keyumers'tir. Araplar ona Dahhak demişken bir başka halk, “*Buhrasef*” adını vermiştir. Ancak bu isimlendirmeyi yanlış bulan Mesudi, doğru olanın kendisinin kullandığı “*Biyverasb*” olduğunu kaydeder. Tarih kitaplarında teyit edildiği üzere hükümdar Cem'in bunun tarafından öldürüldüğünü, nesebinin ihtilafı olduğunu kaydeder. Kimileri onu Pers, kimileri ise Arap olarak kabul etmiştir. Ona göre, yedi iklim sahibi bu kişi büyücüydü ve yeryüzünde fesat çıkardı. Zorbalığıyla ün saldı ve bin yıl hüküm sürdü. İddiaya göre, Rey ile Taberistan arasındaki Dünbavend dağında demir prangaya vuruludur. Arap şairleri onu anmış ve Yemenli olduğunu kaydetmişlerdir (Mesudî, 2004, s. 120-121).

Mesudi'den biraz önce yaşamış Ebu Hanife ed-Dineveri'nin (Ö. 895) “*el-Ahbârü't-Tivâl*” adlı eserinde de Dahhak'tan bahsedilmiştir. Buna göre Dahhak, Babil şehrinin kurucusudur. Şehri 20 km. eninde ve boyunda kurarak buraya zalim bir ordu yerleştirmişti. Kente “*Hub*” adını vermiş, Erfahşez'in soyundan gelenleri zelil etmişti. Tarihçilere göre, omuzunda çıkan yılanlar (kis) için her gün 4 insanın kurban edilmesi gerekiyordu. Dahhak'ın kendi kavminden olan veziri Erfahşez'in oğullarındandı ve adı da Ermiyayil'di ve O kimse göreve geldiği andan itibaren boğazlanmaya getirilen adamlardan ikisini serbest bırakıp yerlerine koç kurban ediyordu. Ermiyayil bu insanlara izlerini kaybettirmelerini söylüyor ve bunları dağlara gönderiyordu. Bunlar köy ve şehirlere yaklaşmıyorlardı ve rivayete göre Kürtlerin aslı bunlara dayanıyordu (Ebû Hanife ed-Dîneverî, 2017, s. 54).

4. FİRDEVSİ'NİN ŞAHNAMESİ

Ebu Kasım Mansur künyesiyle bilinen Firdevsi, 935 yılında doğmuştur. 1020 yılında ise 80 yaşını geçkinen ölmüştür. Onun hayatına dair çok az bilgiyi 12. yüzyıl şairi olan ve 1116 yılında mezarını ziyaret eden Nizami-yi Aruzi vermiştir. Aruzi'ye göre, Firdevsi toprak sahibi bir “dihkan”³ idi ve rahat bir hayat sürmüştü. Sadece bir oğlu ve bir kızı vardı ve 35 yıl boyunca onu meşgul edecek bir görevi ifa ederek çeyizini sağlamak vazifesini yerine getirmişti. Firdevsi'nin Şahnamesi, 60.000 beyitten oluşur. Eser mitolojik dönemlerden II. Hüsrev (M.S. 590-628) devrine kadar uzanan bir tarihi anlatan “*Huda-name*” adlı Orta Farsça da denilen Pehlevce bir eserin çevirisiydi. Esere ilaveten 7. yüzyılın ortalarında Araplar tarafından Sasaniler'in yıkılma-

3 Farsça dih (köy) ve -gân nisbet ekinden oluşub Arapça'ya dihkan şeklinde geçmiştir. Sasaniler devrinde İran ve Orta Asya'da çokça bulunan bu dihkanlar soylular sınıfını oluşturmuştu. Bu kimseler genelde köylerin idaresinden sorumlu idi (Sümer, 1994: 289).

sına ilişkin hikayeler de iliştilmiştir. Bu eseri evvela 1000 beyit olarak İslam öncesi Pers tarihi şeklinde hazırlayan kişi vahşi bir akıbeta maruz kalan Samaniler'in saray şairi Dakiki'ydi. Zerdüş Peygamberin yükselişini anlatan bu beyitler, Firdevsi'nin uyarlamasıyla Şahname'ye dahil edilmişti. 1010 yılında eser tamamlandığında Gazne Sultanı Mahmud'a sunulmuştu. Aruzi'ye göre, Firdevsi doğruca vezir Ahmed ibn Hasan Meymendi'ye gitti. Ancak vezirin rakipleri, Sünni akideye mensup sultanı, eserin heretik Şii tesirleri içerdiğinden dolayı şiire vaadedilen 50.000 dirhemin çok fazla olduğuna ikna ettiler. Sonuçta kendisine sadece 20.000 dirhem verildi. Hayal kırıklığına uğrayan Firdevsi ise bu caizeyi gittiği hamamda hamamcıya ve bir sakiye paylaştırdı. Daha sonra sultanın korkusuyla buradan Herat'a kaçtı. 6 ay saklandığı Herat'tan Mazenderan'a gidip Şehriyar hakimine sığındı. Bu idarecinin Sasaniler'in soyundan olduğu biliniyordu. Firdevsi burada iken sultanı hicveden 100 beyitlik bir kaside yazdı ve bunu Şahname'nin mukaddimesine ekleyerek Şehriyar hakimine sundu. Şehriyar hakimi 1000 dirhem karşılığında hicvi satın aldı ve onu metinden sildirdi. Ancak bu metnin özgün hali günümüze ulaşmıştır. Firdevsi'nin kalan ömründe Batı İran'a gittiği hatta Bağdad'da bir süre Büveyhiler korumasında kaldığı ona isnad edilen “*Yusuf ve Züleyha*” adlı bir eser üzerinden tahmin edilmektedir. Eserin Firdevsi'nin ölümünden yüz sene sonra ortaya çıktığı bilinmektedir. Aruzi'ye göre, Firdevsi, Sultan Mahmud'un onun şerefine ve kendisine yaptığı kötü muameleyi unutturmak adına 60.000 dirhem gönderdiği bir anda ölmüştür. Aruzi, Firdevsi'nin ölüm tarihini vermez, ancak tahminler 1020 ile 1026 arasında ve kesin olarak 80 yaşın üstünde olduğunu işaret etmektedir (Boyle, 2021).

Farsilere göre Firdevsi onların en büyük şairidir. Bin yıldan beridir onun şiirleri okunmaya devam etmektedir ve bu haliyle yazıldığı dönemin Farsçasının bugün Modern bir İranlı tarafından berrak bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Avrupalı eleştirmenlerin tekrarları fazla barındırması sebebiyle eleştirisini alan eser, dayandığı Pehlevice dilinin orjinalliği ve içerisinde çok az Arapça sözcükler içermesi itibarıyla ise İranlılar tarafından ülkelerinin geçmişini tınılı ve görkemli dizelerle sunması itibarıyla baş üstünde tutulmaktadır/müstesna bir yer turmaktadır (Boyle, 2021).

Mehmet Kanar, yukarıda değinilenlere ek olarak Firdevsi'nin Tus şehrine bağlı Taberan'ın Baz köyünde 940 yılında doğduğunu kaydetmektedir. Künyesi Ebu'l-Kasım, lakabı Fahreddin, mahlası Firdevsi'dir ve kaynaklarda Ahmed, Hasan ve Mansur, babasının adı Ali Fahreddin, Ahmed ve İshak şeklinde farklılıklarla zikredilmiştir. Babasının Tus ırmağından kopan Abrahe çayı kenarında bir çiftliğin sahibi (dihkan) olduğu bilinmektedir. Öğrenimi ve çocukluğu hakkında hiçbir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak bu dönemde, İran'ın İslam öncesi tarihine denk gelen Pehlevice yazılmış kimi eserlerin bulunmaya ve Yeni Farsça'ya çevrilmeye başlandığı kaydedilmiştir. Yukarıda J. A. Boyle'ın yazılış tarihini II. Hüsrev dönemi olarak Hudaname

hakkında verdiği bilgiyi Kanar, Sasani hükümdarı III. Yazdicerd (632-651) dönemi olarak ve “*Hudayname*” adıyla zikretmiştir. Buna göre, eserin orijinal dilinden ya da Arapça çevirisinden bazı şahnamelerin yazıldığını belirten M. Kanar, başlangıçta diğer şairler gibi gazel ve kaside yazan Firdevsi’nin içinde bulunduğu dönemin tesiriyle eski İran tarihi hakkında bilgi edinmek amacıyla Pehlevince yazılmış eserlere yöneldiğini ileri sürmüştür. Firdevsi bu eserlerden faydalanmak için babasından ve Zerdüşt rahiplerinden Pehlevince öğrenmişti. O ayrıca şiir yazacak seviyede Arapça da biliyordu. 40 yaşına kadar gayet konforlu bir hayat sürdüren Firdevsi, hayatının kalan kısmını sıkıntılar içinde geçirmiştir (Kanar, 1993, s. 125).

Kanar’ın notlarına göre, 980 veya 990 yılında eserini yazmaya başlayan Firdevsi’nin kim tarafından desteklendiği bilinmemektedir. Kimi Şahname nüshalarında hamileri arasında Horasan kumandanı ve Tus valisi Ebu Mansur Muhammed B. Abdurrezzak ile yine Tus valisi Huseyy-i Kuteybe (Hüseyn-i Kuteybe) adlı bir kişinin adı geçmektedir. Kanar, ilk ismin Şahname’nin yazılmasından yirmi yıl önce öldüğünün bilinmesi sebebiyle ikincisinin destekçi olduğu görüşündedir. Kanar, Firdevsi’nin parçalar halinde yazdığı eserinin ilk redaksiyonunu 1003 yılında yaptığını kaydetmiştir. Eserini tamamladığında 37 yaşındaki oğlunu kaybetmiştir. Şahname’yi büyük bir hükümdara sunmak gayretindeki Firdevsi, Gazneli Sultan Mahmud’a onun veziri ve kardeşi aracılığıyla ulaşmıştır. Bu iki aracının teşvikiyle eserinin ikinci edisyonunu tamamlamıştır. Eserini Sultan Mahmud’a sunacağı esnada 1014 yılında hamisi olan vezir Ebu’l-Abbas Fazl vefat etmiştir. Rivayete göre, tek başına Gazze’ye giden Firdevsi, eserini Sultan Mahmud’a bizzat sunmuşsa da muhtemelen yeni vezirin etkisiyle Firdevsi’ye eserine layık bir ödül verilmemiştir (Kanar, 1993, s. 126).

Yukarıda eserinin karşılığında kendisine verilen ödülü az bulup yanı başında-kilere dağıtan Firdevsi’nin olay üzerine bir de kaside yazdığına değinilmişti. İşte Kanar, bu ödülü kimlere dağıttığını da ismen zikretmiştir. Buna göre, Firdevsi, kendisine gönderilen 60 bin dirhemin 20 binini Sultan Mahmud’un gözdesi Ayaz’a, 20 binini hamamcıya ve kalan 20 bini ise bozacı ve meyhaneciye vermiştir. Kanar, Sultan Mahmud’un eseri beğenmemesi hususuna da değinmiştir. Buna göre, Sultan eseri okuduktan sonra destanın kahramanı Rüstem hakkında “*benim ordumda ondan daha güçlü birçokları vardır*” deyince Firdevsi “*Ama Tanrı Rüstem gibisini bir daha yaratmadı*” şeklinde cevap verince Sultan Mahmud, Firdevsi’yi öldürtmek istemiştir. Böylece Firdevsi, Herat’a giderek kurtulmuş ve burada 100 beyitlik manzum bir hicviyye yazmıştır. Kanar, kimi araştırmacıların Sultan Mahmud’un bu tavrının sebebini, sultanın Sünni, Firdevsi’nin Şii olmasına, sultanın bir kölenin oğlu olması sebebiyle eski İran hükümdarlarına nefret beslemesine, eserde Türkleri küçük düşüren ifadelerin bulunmasına bağladıklarını kaydeder. Diğer bir rivayete göre, Firdevsi eseri Şahname ve Sultan Mahmud’a yönelik hicviyyesini yanına alarak Taberistan’a

gitmiş, Bavend hanedanından komutan İspehbed Şehriyar'a sığınmıştır. İki eseri de Şehriyar'a sunmuş, ancak bu kişi çok saygı duyduğu Sultan Mahmud'u hicveden manzumeyi kimse duymadan satın alarak yaktırmıştır (Boyle, hiciv konusunda bu bilgilere değinmemiştir). Böylece daha sonra Tus'a dönen Firdevsi, 1020 yılındaki ölümüne dek yoksulluk içinde yaşamıştır. Rivayete göre, cenazesi şehrin bir kapısından çıkarken diğer bir kapıdan ise Sultan Mahmud'un gönderdiği 60 bin altın değerindeki ödül ulaşır. Kanar'a göre, Sultan Mahmud'u ödül vermeye ikna eden kardeşi Nasr b. Sebük Tegin veya gözde komutanı Arslan Cazib'dir. Ödülün gecikmesinin ve Firdevsi'ye nasip olmamasının çok türlü rivayete yol açtığını vurgulayan M. Kanar, Firdevsi'nin gerek Turanlılarla İranlıları Feridun'un oğulları kanalıyla kardeş şeklinde betimlemesi, gerek Sultan Mahmud'u göklere çıkararak Keyani tahtının gerçek varisi sayması ve gerekse de Şii olmasına rağmen Dört Halifeyi övmesi gibi hususlardan ödüle fazlasıyla layık olduğuna inanmaktadır (Kanar, 1993, s. 126).

Kenan Akyüz, Firdevsi hakkında en eskiden en yeniye kadar yapılan çalışmalarından hiçbirinde şairin hayatı ve eserinin yazım sebebi hususundaki karanlık perdesinin bütünüyle aydınlanamadığı görüşündedir. Bu meyanda Akyüz, onun doğum tarihinin de, doğum yerinin de tartışmalı olduğunu uzun uzadıya kaynaklar üzerinden ele almıştır (Akyüz, 1945, s. I-II).⁴

Firdevsi, Farsça'yı kuvvetli bir şekilde kullanmanın yanında çok az bilginin vakıf olduğu ve neredeyse unutulmuş Pehlevce, ayrıca şiir yazacak seviyede Arapça biliyordu. Akyüz, bu dil bilgisine tarih merakının da eklenmesiyle bu muazzam eserin vusule geldiğini belirtir. Buna göre, yaşadığı olaylar ve duyduğu bilgiler eserin esas kaynağıdır ancak bir diğer kaynak ise İran'da 6. yüzyılda başlayan sözlü kültürü kaydetme geleneğidir. Buna örnek olarak Sasani hükümdarı Nuşirvan'ın kütüphanesine eklediği sözlü söylence çalışması hatırlanmalıdır. Sasaniler'in son hükümdarı Yezdcird'in "*Danışver*" adlı bir dihkana Nuşirvan kütüphanesindeki gelenekleri bu işten anlayan mubitlerle düzenlemesini ve tamamlamasını emrettiği kaydedilmiştir.

4 Şahname'yi ilk defa 1829 yılında Turner Macan neşretmiştir. Bundan sonra da yirmiden fazla baskı takip etmiş, Necati Lugal tarafından Vuller baskısı esas alınarak yapılan Türkçe tercümenin sadece dört cildi İstanbul'da 1945 ile 1955 yılları arasında yayımlanmıştır (Kenan Akyüz, 1945: VI). Kullandığımız Şahname, çevirisi Necati Lugal ve Kenan Akyüz tarafından yapılan ve baskısında yıl bilgisi bulunmayan Milli Eğitim Bakanlığı edisyonudur, ancak yukarıda da değinildiği üzere 1945 ile 1955 yılları arasında yayımlanmasından hareketle 1945 yılını esas almak mümkündür. Kenan Akyüz kendi imzasıyla Firdevsi'nin Şahnamesi'nin Türkçe çevirisinin önsözünde tafsilatlı bir değerlendirme yapmıştır. Tanıtım yazısı Şahname'de önsöz başlığı altında mündericidir. Firdevsi'nin eseri ile karıştırılmaması için bu isimle/künye ile anılacaktır. Bu kaynak "Kenan Akyüz, 1945: sayfa numarası" şeklinde anılacaktır. Önsözde Kenan Akyüz tarafından kaleme alınan Firdevsi ve eser hakkındaki ayrıntılı bilgilerin daha sonra bu konulara dair bir makale yazan Mehmet Kanar tarafından layıkıyla kullanılmaması mezkur makale için büyük bir eksiklik olsa gerektir.

Buna göre Danişver, bu dağınık yazıları düzenlemiş, Kiyumers'ten Hüsrev-i Perviz'e kadar gelen olayları bir kitap olarak birleştirmiştir. Mohl, bu kitabın adının “*Hüday-name*” olduğunu kaydetmiştir. Hüday'ın Pehleviçe'de padişah anlamı taşıdığını belirten Akyüz, Şahname geleneğinin eskiliğini hatıra sunar. Akyüz, eserin düzenlenmesi sırasında İran'ın dört bir yanından getirilen mubitlerin bildiklerini ağızdan mı yoksa yazılı halde mi getirdiğinin tartışmalı olduğunu belirterek, sonuçta Danişver başkanlığındaki bu çalışmanın dönemine göre oldukça şümullü ve metoda dayalı olduğunu kabul etmenin zorunluluğuna işaret etmiştir (Akyüz, 1945, s. III-IV).

İranlı büyük şair Firdevsi'nin inşa ettiği Şahname, Osmanlı tarih yazımında özellikle I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde yükseliş gösteren şahname yazım tarzının da esin kaynağı olarak müstesna bir yere sahiptir. Bu dönemde bu tarzın belirgin örneğini İdris-i Bitlisi kaleme almış ve süregelen dönemde çok sayıda şahname yazılmıştır.

4. 1. Şahname'nin Erken Dönemli Kaynakları

Arap ordularının Kadisiye Savaşı'ndan sonra İran'ı istilaları esnasında ele geçirilen Yezdicerd'in hazinesi içinde Danişver'in eseri de vardı ve Sa'd bin Vakkas bu eseri halife Ömer bin Hattab'a göndermişti. Halife Ömer, eseri merak etmiş ve Pişdadiyan hanedanına ait bazı parçaları Arapça'ya çevirtmiştir. Metinlerden hoşlanan halife daha sonra tüm eserin tercümesini emretmiştir. Ancak Zerdüştinine ve “*Zal ile Simurg*” arasındaki maceraya gelince halife, eserin İslam öğretilerine uygun olmayan “*kötü şeyleri*” de barındırdığı gerekçesiyle çeviriyi durdurmuştur. Eserin Arapça'ya tam çevirisi 8. yüzyılın ikinci yarısında Abdullah bin Mukaffa⁵ tarafın-

5 Adının çok sayıda İran ve Hint eserlerini Arapça'ya kazandırmasından hatırlanan İbnü'l-Mukaffa, en çok da Kelile ve Dimne çevirisiyle bilinmektedir. İbnü'l-Mukaffa'ya dair bir makale kaleme alan İsmail Durmuş, onun muhtemelen 724 veya 720 yılında İran'daki Cür (Fîrûzâbâd) kasabasında doğduğunu kaydetmiştir. Asıl adı Rûzbih olan İbnü'l-Mukaffa'nın babası hayatının sonuna kadar Mecusi yaşamış olan Dâdeveyh'ti. Bu kişi Haccac'ın vergi tahsildarı iken görevi kötüye kullanmaktan elinin kesilmesi cezasıyla sakat bırakılmış ve çolak manasındaki “*Mukaffa*” lakabıyla anılmıştır. İlk eğitimini Mecusi gelenek üzere alan İbnü'l-Mukaffa, babasının teşvikiyle Basra'ya eğitim almaya gönderildi. Burada iyi bir eğitim olarak Arap, Fars, Hint ve Yunan kültürleri hakkında geniş bilgiler edindi. Babası gibi katiplikle başladığı memuriyetinde Abbasiler döneminde halifenin amcası Basra valisi Süleyman bin Ali'nin katibiyken halifeyle tanıştı ve halifenin isteğiyle Yunan klasiklerini Farsça'dan Arapça'ya tercüme etti. 750-752 yılında Kirman valisi İsa bin Ali'nin hizmetine girince ünü daha da yayıldı ve bu zamana kadar Mazdek ve Mani karışımı Mecusi dinine mensupken hamisinin de teşvikiyle Müslüman oldu ve bu tarihten sonra Abdullah bin Mukaffa adını aldı. Halife Mansur'un amcası Ahvaz ve Musul valisi İsmail bin Ali'nin hizmetinde bulundu ve çocuklarına ders verdi. Bir süre de Nişabur valisi Mesih bin Havari'nin katipliğini yaptı ve İslamı kabul ettikten sonra çok geçmeden muhtemelen 759 yılında Basra'da öldürüldü. Muhammed Kürd Ali'ye göre 60 yaşlarındayken öldürülmüştür. Katli hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bunlar

dan tamamlanmıştır. İranlı ateşperest/Mecusi bir aileye mensup “*Ruzbih*” adını taşıyan Abdullah, Irak hakimi İsa'nın emriyle Müslümanlığa zorlanmış bir kimseydi. Pehlevce'den Arapça'ya çok sayıda eser çevirmişti, Danişver'in bu eseri de onun tercümeleri arasındaydı ancak bu çeviri günümüze ulaşmamıştır (Akyüz, 1945, s. IV). Mesudi'nin Firdevsi'den önce mezkur destanı anlatmış olmasında neredeyse yüzyıl önce yapılan bu çeviriyi okumuş olması kuvvetle muhtemeldir.

İslam fetihlerinden sonra halifenin siyasi otoritesini İran'da tanıyan ilk hanedan Saffariler olmuştu. Bu hanedanın kurucusu olan Yakub İbnü'l-Leys (Ö. 879) edebiyat-tan anlayan bir kimse olmamasına rağmen milli geleneğin korunmasına ehemmiyet vermiş ve bu uğurda veziri Ebu Mansur Abdurrezzak'a Danişver'in Pehlevce yazdığı eseri Farsça'ya tercüme etmesi vazifesini vermişti. Ebu Mansur bu iş için “*saf İran kamından ve soyundan*” beş kişilik bir komisyon oluşturmuş, eseri Şahname adıyla tamamlamış ve eser Irak ve Horasan'da büyük bir rağbet görmüştü (Akyüz, 1945, s. V). Kenan Akyüz ayrıca, Ebu Mansur adlı vezirin İran'ın eski kahramanlarından olan ve adı Şahname'de geçen Keşvat'ın soyundan olduğunu kaydetmiştir. Böylece bu ilginin sebebine de işaret etmiştir.

Saffariler'in 868-908 yıllarındaki kırk yıllık saltanatından sonra yerlerini alan Samaniler devrinde de milli geleneklere duyulan ilgi devam etmişti. Hanedan üyelerinden Ebu Salih Mansur bin İshak'ın veziri Bel'ami, şair Dakiki'ye Danişver'in eserinden yapılan Farsça tercümenin şiir haline getirilmesi vazifesini verdi. Dakiki, Şahname'de anlatıldığı üzere, Güştasb ve Ercasb'in hükümdarlıklarını içeren bin beyitlik kısmı ta-

arasında en muteber olana göre, Mansur'un halifelliğini kabul etmeyip ona başkaldıran amcası ve Suriye valisi Abdulah bin Ali, Ebu Müslim-i Horasanî'nin ordusuna yenilince kardeşleri İsa ve Süleyman'a sığınmıştı. Bu iki kardeşi Mansur'dan Abdullah için af talep ettiklerinde halife yazılı eman talep edilirse affedeceğini belirtmiş ancak bir şekilde Abdullah'ı cezalandırmanın da yolunu aramıştı. Halife, bu sırada İsa bin Ali'nin katibi olan İbnü'l-Mukaffa'nın sağlam bir şekilde yazdığı emannamede açık bulamayınca bu metni kaleme alanın katledilmesi için Basra valisi Süfyan bin Muaviye'ye talimat göndermiştir. İbnü'l-Mukaffa'nın kaleme aldığı metinde haksız yere şartları ihlal eden halifenin karılarının boş, kölelerinin azad edilmiş, biatının batıl ve tüm dinlerce kafir sayılacağı kayıtlıydı. Amcasını cezalandıramayan halife, onu koruyan bu sağlam emannameyi kaleme alan İbnü'l-Mukaffa'yı cezalandırması olmaktadır. Bu arada zaten geçmişte şehrin eski valisi olan Mesih bin İsa ile yaşadığı bir ihtilafta Mesih tarafını tutan İbnü'l-Mukaffa'ya düşman olan Süfyan'ın, emri derhal yerine getirdiği, İbnü'l-Mukaffa'nın organlarını birer birer kesip ateşe veya kuyuya attığı, ya da onu bir hamamda hapsedirerek öldürdüğü nakledilmiştir. Kimileri onun öldürülme sebepleri arasında esas olarak Fars dinine, siyaset, idare kültürüne dair Arapça'ya yaptığı çevirilerde İslam'a karşı Fars kültürünü yayma çabasında olduğunu ve Fars asabiyeti güttüğünü ileri sürmüşlerdir. Onun öldürülme sebepleri arasında “*Mu'arazatü'l-Kuran*” adlı eserinde Mazdek, Mani, Zerdüş gibi Fars dini inançlarının Arapça'ya çevirilmesi ve sonrasında zındıklıkla itham edilmesi önemli bir paya sahiptir. Cahiz gibi kimileri onun bu inançta olmayıp fakat eleştiri yeteneğinin nakıslığından mütevellit yanlış anlaşıldığını kaydetmişlerdir (Durmuş, 2000: 130-134).

mamlamışken bu iş yarıda kalmıştır. Yukarıda Boyle'ın vahşi bir akıbet şeklinde tanımladığı bu olay, çalışmasını akim bırakmıştır. Kenan Akyüz, bu vahşi sonun onun kölesinin eliyle öldürülmesi olduğunu kaydetmiştir. Samaniler devrinden sonra ise Gazneliler hanedanının en muktedir hükümdarı Sultan Mahmud devrinde eser ona sunulmak üzere Firdevsi tarafından tamamlanmıştır (Akyüz, 1945, s. V).

Ancak bu yazım sürecine de kısaca değinmek gerekir. Buna göre, Sultan Mahmud İran'ın eski ve akıl almaz maceraları masallarla iç içe geçmiş tarihini özellikle eski şahların ibret verici hayatlarını dinlemeyi pek seviyordu. Sultanın bu ilgisini duyanlar eski gelenekleri içeren pek çok metni ona gönderiyordu. Bunlardan biri de İran kahramanlarından olan Neriman soyundan geldiğini söyleyen Mervli Serviazad'dı ve Sultan'a ailesi tarafından saklanmış Sam, Zal ve Rüstem'e ait hatıraları sundu. Böylece elinde hayli malzeme biriken Sultan Mahmud manzum hale getirtmek istediği bu bilgileri havale edeceği bir yazara ihtiyaç duydu. Sarayındaki hiç kimse bu işin altından kalkamadı. Vesikalara ve sözlü kültüre dayalı olarak yapılacak bu proje, belgeleri aramayı, bulmayı, düzenlemeyi ve tertip etmeyi gerektiren meşekkatli ve zorlu bir işti (Akyüz, 1945, s. VI). Akyüz'e göre bunu yapacak kişinin "*sabır ve emek insanı*" olması gerekliydi. Bu işi üstlenen ise nihayet Firdevsi oldu.

a. Şahname'de Dahhak ve Feridun

Dini bir hüviyete sahip olduğu anlaşılan cihangir İran hükümdarlarının/shahlarının Ahura Mazdacı geleneği beşinci sırada tahta çıkan Dahhak ile bozulmuştur.⁶ Bu

6 Firdevsi, İran tarihini anlatırken ilk hükümdar olarak (1) Kiyumers'e yer verir. Bu anlatıya göre, dünyada taç giyen ilk hükümdar odur. Devrinin en mühim alameti insanca yaşamın inşa edilmesidir. Buna göre, ondan önce insanlar ne giyinmesini, ne de yemek pişirmesini bilirdiler. Ayrıca tüm hayvanlar da ona itaat eder, tahtının dibine gelir ve ondan güzel yaşamının sırlarını öğrenirdiler. 30 yıl hükümdarlık yapan Kiyumers'in tek düşmanı Ehrimen idi ve Ehrimen'in ordusundan canavarlar, Kiyumers'in oğlu Siyamek'in ciğerini söküp öldürmüşlerdi. Acısını bir yıl yaşadıktan sonra Tanrı'dan gelen emir mucibince veziri olan torunu Huşeng ile birlikte Ehrimen'in devlerden ve canavarlardan oluşan ordusundan intikamını almıştı (Firdevsi, 1945: 24-30). Firdevsi'nin anlatısındaki bu karakterin ilahi takdir gereği hükümdarlık yaptığı, yani kutsal bir vazifeyi icra ettiği anlaşılmaktadır. Ehrimen ile savaş hatırlanacağı üzere Mazdacı öğretinin gereğidir ve Tanrı doğrudan emir vermek suretiyle Kiyumers'i Ehrimen'in üzerine göndermiştir. Özellikle Şahname'nin incelenen bu bölümünün İslam öncesi İran dini metinlerinden oluştuğunu hatırlatmak gerekir.

Kiyumers'ten sonra yerine torunu (2) Huşeng geçmiştir. 40 yıl tahtta kalan bu hükümdarın en bilindik özelliği ise demircilik sanatının mucidi olmasıdır. Ayrıca Huşeng, su yollarını ve kanalları keşfederek ovaları sulamıştır. Tohum ekmeyi ve bitki bitirmeyi, ekmek yapmayı insanlar, onun devrinde öğrenmişlerdir. Firdevsi, bu gelişmelerden önce sadece meyvenin temel besin kaynağı olduğunu kaydederek, insan işlerinin genel düzensizliğine dikkat çekmiştir. Ona göre, giysi bile giymeyen insanlar bu dönemde bitkilerle örtünürdü. Anlaşıldığı kadarıyla ilk insandan beri Allah'a iman vardı ve dolayısıyla din de vardı. Araplar mihrap olarak taşlara yönelip tapınırken Huşeng taşın içindeki ateşi ortaya çıkarmış ve insanların hizmetine sunmuştur. Böylece insanlık

anlatıda Dahhak'tan önceki hükümdarlar Ahura Mazda inancının temsilcileri iken Dahhak Ehrimen'in hizmetindedir.⁷

Firdevsi etimolojik bir denemeyle Biyerasb isminin kökenine iner. Ona göre, Deri dilinde biyur kelimesi “*on bin*” anlamını taşır (Firdevsi, 1945, s. 46). Firdevsi,

aydınlığa kavuşmuştur. Ateşi bulunca da bunu kıblegah ilan etmiştir. Onun insanlığa büyük bir diğer katkısı yaban hayvanları arasında öküzü, eşiği ve koyunu ayırması ve ehlileştirmesidir. Hayvanlardan hangilerinin yenileceğini ve hangilerinin postlarının giyileceğini O belirlemiştir (Firdevsi, 1945; 30-35). Bu hükümdar hakkındaki anlatıdan onun Mecusi inancına göre, dünyayı ve insanlığı ihya eden lider olduğu anlaşılmaktadır. Ateşi ve ışığı kontrol edebilmesi dini bir keşif olarak takdim edilirken esasında ona dayandırılan ilk buluşlar neolitik dönemin diğerleri ise paleolitik dönemin ayırtecdici karakteristik değişimleridir. Ancak Şahname'de bilimsel sıralamanın tersine olacak şekilde bir dizilim söz konusudur. Hatırlanacağı üzere su yolları, kanallar ve düzenli tarım işleri neolitik dönemin karakteristiği idi. Yine hatırlanması gereken bir husus ateşin paleolitik döneme ait olduğudur.

Huşeng'in ölümüyle yerini oğlu (3) Tahmurs almıştır. Tahmurs kendi devrinde ağzlarından ateş saçan devleri sahip olduğu sihir gücü ve kılıç zoruyla alt etmiş, onlardan hayatlarına karşılık 30 dolayında dilin yazı ile yazılmasını öğrenmiştir (Firdevsi, 1945: 30-38). Özellikle sihir, Firdevsi'de sıklıkla anılan bir husustur. Ancak o, bunu kullanım itibarıyla iki güce dayandırmıştır. İlki Tanrı'nın rızasıyla olan ilahi sihirdir ve bu onun taraftarlarına verilmiştir. Diğer ise ilahi olmayan ve Ehrimen'in tarafındaki karanlık güçlerin kullandığı sihirdir. Konumuz itibarıyla Dahhak bu karanlık gücün temsilcisiydi ve bu sihire muttaliydi. Yine Tahmurs dönemine atfedilen bir husus yazının kullanımınıdır ki buna göre O, yazıyı insanüstü canlılardan öğrenmiştir. Böylece tarihsel çağların ilkinin yani İlkçağ döneminin alamet-i farikası zikredilmektedir ancak bağlamdan farklı bir muhayyel dönemle ilişkilendirilmektedir.

Tahmurs'un (hatırlanacağı üzere Mesudi'nin Tahmures'in tevhidi gelenekteki Nuh Peygamber olduğuna yukarıda değinilmişti) ölümüyle yerine oğlu (4) Cemşid geçmiştir. Buna göre Cemşid, 700 yıl hüküm sürmüştür. Adaletli yönetimi döneminde devler, periler, kuşlar Cemşid'in buyruğuna girmişlerdir. Demiri işleyip zırhlı kaftan ve elbise yapan Cemşid, ayrıca kumaş, keten ve ipliği eğirerek kumaş yapmıştır. Dokuma işini insanlara Cemşid öğretmiş, zanaat/meslekler onun döneminde icad olunmuştur. Hamamlar, saraylar ve köşkler onun devrinde inşa edilmiştir. Mücevherleri ilk O işlemiş, sihir kullanarak cevheri taştan ayırmıştır. Güzel kokuyu keşfetmiş ve misk, öd ve amber, saf ve berrak gül suyunu O bulmuştur. Hekimliği bulmuş, her derde derman sağlamıştır. Gemiyle memleketleri gezmiş ancak sonunda Tanrı makamına göz dikince lanetlenmiştir. Nihayet Cemşid'in lanetlenmesi ile yerine beşinci cihangir hükümdar olarak çölde yaşayan Merdas adlı adamın kötü huylu oğlu Dahhak yani Pehlevicede Biyerasb denen kişi geçmiştir (Firdevsi, 1945: 38-45). Dahhak'ın bu dini anlatıda bin yıl boyunca hüküm sürmesi, düalist bir inanc karakteristiğine sahip Mecusilerin, kötülüğün ya da Ehrimen'in de Tanrısal bir varlık olduğuna inandıklarının göstergesidir. Bu haliyle zulmüyle anılan ve sapkınlığı dillere destan olan bu hükümdarın/Dahhak'ın varlığı ve saltanatı Tanrı'nın iradesinin tecellisidir. Dolayısıyla kötülüğün varlığı, zıtlıklar diyalektiğinde iyiliğin anlaşılması için bir zaruretler.

- 7 Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde Zerdüşt'e ait olduğuna inanılan Gathalar'da kullanılan bir tabir olduğu belirtilmiştir. Buna göre, Ahura Mazda/Hürmüz olarak kabullenilen iyilik gücünün tam karşıtı olmak üzere kötülüğün temsilcisi olan Angra Mainyu ile eş anlamlı bir mana taşıdığı kaydedilmiş ve İran'ın eski kutsal kitabı olan Avesta'da geçtiği belirtilmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ehrimen>, 20.11.2022).

Dahhak'ın altın dizginli on bin Arap atına sahip olduğu için bu adı aldığını kaydeder. Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, Dahhak tahta oturma sırasını bekleyen bir prenştir. Esasında iyi huylu olan bu genci bir süre sonra insan kılığına giren şeytan yoldan saptırmıştır. Şeytan onu güzel sözlerle azdırmış ve doğru yoldan çıkarmıştır. Dahhak iyiliği seven ve bilge dörünümlü bu insanın her sözüne kanmıştır. Çünkü Dahhak bilgi bakımından bomboştur. Buna göre, şeytan sahip olduğu engin bilgiyi kendisiyle paylaşacağını, ancak kimseye bunlardan bahsetmemesini tembihleyerek ona yaklaşmıştır. Bilgiye susamış bu “*saf kalpli cahil genç*” ise ona uymuştur. Şeytan, Dahhak'a babasının yerini alması gerektiğini telkin etmiştir. Yaşlı babasını uzun bir ömrün beklediğine, eğer böyle giderse hükümdarlık sırasının kendisine asla gelmeyeceğine inanmasını sağlamıştır. Ancak Dahhak başta babasının kanını dökmeye yanaşmamışsa da sonunda “*iblis, bu Arabın aklını tuzağa düşürmüş*” ve dediğini yaptırmıştır. Sinsi planını devreye sokarken ise Dahhak'a bundan kimseye bahsetmemesini tembihlemiştir. Dindar ve büyük bir Arap padişahı olan Merdas, geceleri ibadet için sarayının karanlıkta kalan bahçesine gitmeyi adet edinmiştir. Şeytan yola bir kuyu kazmış ve Merdas o kuyuya düşerek can vermiştir. Firdevsi baba ve oğul arasındaki ilişkiye dair de yorumda bulunur, buna göre, “*kötü bir evlat yırtıcı bir aslan bile olsa, babasının kanını dökmeye cesaret edemez*”. Bu düsturu şöyle tartışmaya açar: “*Bunda gizli bir hikmet olsa gerek. Bundaki sırrı incelemek isteyen, onu çocuğun anasından sorsun!*” (Firdevsi, 1945, s. 49). Baba ve oğul ilişkisindeki ölümcül sonuçların azmettiriciliğinin anne figürüne yüklenmesi, ataerkil değerlendirmenin “gücü”nü göstermektedir. Nitekim metinde açıkça anlaşıldığı üzere oğul ayartan şeytan iken burada anneyi suç ortak etmek geleneksel dünyadaki “*kadın ve şeytan*” algısını hatırlatmaktadır.

Babasının yerine geçen Dahhak, Arapların sultanı olmuştur. Ancak henüz İran tahtına geçmemiştir. Buysa, Cemşid'i terkeden İranlıların daha sonra Dahhak'ı İran tahtına çağırmalarıyla gelişecek sürecin sonucunda olacaktır.

Şeytanın Dahhak ile ikinci teması bu süreçte, yani sultanlık döneminde başlamıştır. Şeytan Dahhak'a kendisine bağlanırsa dünyadaki her emeline kavuşacağını söylemiştir. Sözünden çıkmaması halinde dünya tacını giyeceğini, tüm dünyaya hükümdar olacağını vaad etmiştir. Dahhak'ın arzularının kölesi olması olgusu, dini bir metin olan bu bölümde kınanmaktadır. Firdevsi, şeytanın hayret verici ikinci girişimi olarak açılıktaki maharetine değinmiştir. Bu sefer şeytan, güzel konuşan temiz giyimli bir genç kılığına girmiştir. Dahhak'a gelerek mutfağın anahtarını almış, aşçıbaşı olarak atanmayı başarmıştır (Firdevsi, 1945, s. 50).

Anlatıya göre, hayvan etinin olmadığı bu dönemde insanlar bitkilerle beslenmekteydi. Şeytan her türlü kuşu ve hayvanı öldürerek etlerinden türlü güzel yemekler yapmaya başlamıştır. Dahhak'ın sofrasına et ürünleri getirmiştir. Özellikle aslan

eti ve kaniyla padişahın cesaretini artırmayı amaçlamıştır. Firdevsi, not ettiği bu ayrıntılar ile yaşadığı dönemde protein ağırlıklı beslenmenin insanı saldırgan ve savışçı kıldığını bilindiğini göstermektedir. Esasında ondan çok önce de Mani dininde hayvan eti yemenin yasaklandığı hatırlanmalıdır. Mani'nin koptuğu Zerdüşlükte ise bu beslenme türü helal idi. Doğaya ve canlılara tahakküm eden insanlığın bu günahının önüne geçilmesi için Mani, ete dayalı beslenmeyi yasaklamıştı.

Yumurta sarısını yedirdiği Dahhak'ın bir süre sağlığını koruyan şeytan, padişahın takdirini kazanmayı başarmıştır. Şeytan, bir gün sonra sultana gümüş renkli keklik ve sülün etiyle bir ziyafet sunmuş, "*Arapların bu aklı eksik padişahını*" kendisini daha da sever hale getirmiştir. Sonraki günler sırasıyla kuş ve kuzu eti, daha sonra da genç bir öküzün etiyle yaptığı yemekleri Dahhak'a yedirmiştir. Bu yemeğe safran, gül suyu, şarap ve halis misk koymuştur. Yemeklerin getirdiği memnuniyetten Dahhak, şeytana kendisinden ne dilerse isteğini yerine getireceğini söylemiştir. Şeytansa tek arzusunun onun hizmetinde olmak ve sevgisini kazanmak olduğunu belirterek, yüzünü onun sırtına sürmekten başka muradının olmadığını ifade etmiştir. Dahhak izin verince de şeytan "*kendi karısını kucaklamışçasına*" onu omuzlarından öpmüştür. Öper öpmez de aniden yeryüzünden kaybolmuş, kimse daha önce böyle bir garipliğe şahit olmamıştır. Şeytanın öpücüğünden sonra Dahhak'ın omuzları üzerinde iki kara yılan çıkmıştır. Bu sona aşırı şekilde üzülen Dahhak, derdine çare ararken yılanları kestirmeye karar vermiştir (Firdevsi, 1945, s. 51). Ancak yılanlar kesilince bir fidan gibi tekrar yeşermiştir. Bu derde hekimler türlü türlü çare aramışlar lakin bir sonuç elde edememişlerdir. Hekimler derde deva ararken şeytan, üçüncü kez Dahhak'ın huzuruna çıkmıştır ve bu defa ise bilge bir tabip kılığında gelmiştir. Dahhak'a şifa önerisi yaraya her gün iki gencin beynin yedirilmesi olmuştur. Firdevsi, bu önerisiyle şeytanın asıl amacının dünyada insanların sonunu getirmeyi planladığını kaydetmiştir (Firdevsi, 1945, s. 53).

Firdevsi'ye göre, İran'da, işte tam bu sıralarda karmaşa başladı. Cemşid'in parlak idare yılları sona ermişti ve akılsızca işlere girdiği için İran'daki insanlar bu top- rakları terk ederek Arap memleketlerinde Cemşid'e isyan etmiş bir Arap sultanın etrafında toplanmaya başlamıştı. Söz konusu Arap sultanın Dahhak olduğu ve İran'a gelip Cemşid tahtına oturduğu, korkudan kaçıp yüzyıl saklanan Cemşid'in Dahhak tarafından ikiye bölünerek dünyadan silindiğini yine Firdevsi'nin kayıtlarından okumaktayız (Firdevsi, 1945, s. 53-56).

Cemşid'den sonra hükümdarlığa geçen ve 1000 yıl tahtta oturacak Dahhak döneminin karakteristiği de dikkat çekmektedir. Evvela, bir Ehrimen olan Dahhak döneminde tüm dünyada akılsızlar her yerde muradlarına ermişlerdir. Bilgi ve faziletin yerini hilekarlık almıştır, iyilik saklanmış, kötülük her yere yayılmıştır. Dolayısıyla beşinci hükümdarın dönemini bir bozulma ve fesad devri olarak görmek gerekir.

Buna göre, kötülük temsilcisi devler, Cemşid'in sarayına girerek burada yaşayan kız kardeşleri “*Şehrinaz ve Ernüvaz*” adlı iffet abidesi iki prensesi alıkoyarak Dahhak'a götürmüştür. Kötülük temsilcisi Dahhak bu kızlara kötü huylar yanında sihirbazlık da öğretmiştir. Bu arada her gün halktan iki genç alınıp sarayda beyinleri çıkarılarak yılanlara veriliyordu.

Kötülüğün bu en karanlık döneminde bir rahmet alameti olarak ilk beliren gelişme “*Ermayil ve Kermayil*” adlı iki figürün efsaneye girmesidir. Buna göre, ülkede Ermayil ve Kermayil adlı iki temiz inançlı kimse bir gün bir araya gelerek sarayın mutfağına aşçı olarak girmeyi kararlaştırdı (Firdevsi, 1945, s. 57). Amaçları her gün öldürülen iki gençten hiç olmazsa birini kurtarmaktı. Mutfakta görev almayı başaran bu salih kimseler, saray mutfağında boğazlanan gençlerden birinin yerine artık koyun beyni koymaya başladı. Kurtardıkları gence ise saklanmasını salık vererek bu kişileri salıvermeye başladılar. Saldıkları gençlerin şehirlerden ve mamur beldelerden uzak kalarak dağ ve ovalara gitmesini tembihlediler. Böylece her ay 30 gencin hayatını kurtardılar. Zamanla sayısı 200'ü geçen bu gençlere aşçılar koyun ve keçi göndererek hayatta kalmalarını sağladı. Firdevsi bu izahı hemen sonra Kürtlerin bu ikiyüz kişiden türeyerek çoğaldığını ve şehir kültüründen bigane olduklarını kaydetmiştir. Kürtlerin çöllerde çadırlar kurarak yaşadığını, kalplerinde Tanrı korkusu bulunmadığını eklemiştir (Firdevsi, 1945, s. 58-59). Dahhak'ın zulmünün ilk olumlu tezahürü böylece belirmiştir.

Hatırlanacağı üzere Şerefname'nin anlatımı bu bölüme kadar neredeyse aynı gelişmektedir. Şeref Han'ın sonrasındaki gelişmelere değinmediği hikayenin bundan sonraki kısmına bakacak olursak, Firdevsi, Dahhak'ın birgün yerine geçecek bir kişi ile ilgili rüyasına değinmiştir. Rüyasında şehinşahın yani Tahmurs'un sarayına mensup üç genci görmüştür. Bunlardan ortancasının elinde öküz kafası şeklinde bir gürz vardır, bu gürzü Dahhak'ın başına indirir ve küçük kardeşi de sonrasında derisini yüzer. Bu surette Dahhak'ı bağlayarak Demavend dağına götürürler. Rüya-dan korku ve acıyla uyanan Dahhak, rüyasını yorumlatmak üzere mubitleri çağırır. Ona böyle davranmasını ise Ernüvaz telkin etmiştir (Firdevsi, 1945, s. 60-61). Rüya yorumunun ve inancının kabul görmesi dikkatlerden kaçmamalıdır. Özellikle yorumcu arayan Dahhak'ın hali Kuran-ı Kerim'de Yusuf Suresi'ndeki Mısır Kralı'nı ve Yusuf'un kıssasını çağrıştırmaktadır (Kuran-ı Kerim, Yusuf Suresi: 43-49 Ayetleri).

Rüyanın yorumunu yapan mubitler gerçeği korkudan kendisine söyleyemeseler de aralarında Zirek adlı bilge biri, Dahhak'a cesurca bu rüyanın ilerde gelecek fakat şu an henüz doğmamış Feridun'a işaret ettiğini ve başına gelecekleri söylemiştir. Zirek, Dahhak'ın sırasıyla, Feridun'un babasını (Abtin/Abidin), sütninesini (Pürmaye) öldüreceğine dair kehaneti anlatmıştır. Dahhak duyduğu yorumun korkusuyla bayılmıştır. Sonra da dünyanın her yerinde Feridun'un emarelerini aramış ve önlem

almaya çalışmıştır, kalan taht günleri kendisine eza ve ceza olmuştur (Firdevsi, 1945: 64). Kehanet adım adım gerçekleşirken Dahhak, Abidin'i öldürdüğünde Feridun'u emziren annesi Firanek, çocuğu alıp Pürmaye adlı ineğin bulunduğu otlağın korucusuna bir köle suretinde teslim etmiştir (Firdevsi, 1945, s. 66). Burada üç yıl kalan çocuğu daha sonra alan Firanek, Elburz Dağları'na gitmiş ve burada yaşayan dindar bir adama mevcut tehdidi anlatarak teslim etmiştir. Feridun, 16 yaşına geldiğinde, dağlardan ovaya inmiş, annesinden kendisi hakkında sakladığı gerçekleri ve kim olduğunu öğrenmiştir (Firdevsi, 1945, s. 67-68).

Annesi ona babası Abidin'in Tahmurs soyundan gelen bir yiğit olduğunu, yani saltanatta hakkı bulunduğunu söylemiştir. Buna göre, Feridun'un babası da Dahhak'a beyni alınmak için kurban edilen gençler arasındaydı. Annesi ayrıca Pürmaye'nin akıbetini de anlatmıştır (Firdevsi, 1945, s. 69).

Firanek'ten hikayesini öğrenen Feridun, Dahhak'a karşı kin ve nefretle dolmuştur. Hemen Dahhak'a saldırmak hevesindeki Feridun'u annesi suhulete çağırması ve beklemeye ikna etmiştir. İşte bu sırada Demirci Gave/Kava denilen kişi Dahhak'ın sarayına gitmiştir (Firdevsi, 1945, s. 71).

Kava, Dahhak'ın sarayına geldiğinde, kendisini adil bir hükümdar olarak saraydakilere takdim eden Dahhak, çıkacağı sefere asker toplamak niyetindedir. Bu amaçla bir zabıt hazırlatmıştır ve saray erkanını buna şahit tutmak istemektedir. Bu esnada Kava'ya ne istediğini sorar. Kava adalet istediğini ve buna sebep olanın ise bizzat Dahhak olduğunu korku içindeki tüm saray ahalisinin önünde ilan eder. Buna göre, 18 oğlunun 17'si Dahhak'ın yılanlarına kurban edilmiş ve şimdi sonuncusu istenmektedir. İşte Demirci yaşlı Kava bu adaletsizlik sebebiyle hükümdarın sarayını adaletli davranmaya çağırır (Firdevsi, 1945, s. 73). Şaşkınlık içindeki Dahhak, Kava'nın sağ kalan oğlunu bağışlar ve adil olduğuna dair tuttuğu zabtı onun da imzalamasını ister. Kava zabtı okuyunca bunu reddeder ve yırtar. Saraydan oğluyla çıkar ve çarşının ortasında kendinden geçmiş bir halde halkı ayaklanmaya çağırır (Firdevsi, 1945, s. 75).

Demircilerin demir döverken taktıkları deri önlüğünü bir mızrağın ucuna takan Kava, elinde mızrak halkı direnmeye ve Feridun'a katılmaya davet eder. Eserin bu kısmında Firdevsi, Dahhak'ın bir Ehrimen olduğunu tekrar ifade eder ki Firdevsi'nin bu ifadesi metnin ilgili bölümünün dinsel öğreti ve buyruklar içeren eski derlemeler olmasındandır (Firdevsi, 1945, s. 76).

Etrafına büyük bir kalabalık toplayan Kava, Feridun'un saklandığı yeri bilmektedir ve onun yanına gitmektedir. Feridun, sarayından çıkıp bu mızrağın ucundaki önlüğü sancak olarak kabul eder ve böylece ayaklanmayı başlatır. Bayrağın üzerinde ayrıca kırmızı, sarı ve mor kumaşlar sarkıtılmıştır. Artık bayrağın adı "*Kava Bayrağı*"dır. Bu tarihten sonra tahta oturan her hükümdarın bu değersiz demirci derisine yeni mücevherler asması gelenek halini almıştır. Feridun, kemerini kuşanıp

tacını takarak annesine gelmiş ve Dahhak ile savaşmaya gitmek için izin istemiştir (Firdevsi, 1945, s. 77).

Şahname'deki kayıtlara göre, Feridun, Kıyanuş ve Pürmaye adlı abilerini çarşıya hünerci demircilere kendisine büyük bir gürz yapmaları için göndermiştir. Kendisi bizzat pergelle gürzü çizmiştir. Böylece demirciler kendisine dev bir gürz yapmışlardır (Firdevsi, 1945, s. 78). Daha sonra Feridun ve ordusu Dahhak'a karşı yürüyüşe başlamışlardır. Feridun, yolda Tanrı tarafından gönderilmiş bir adamdan sihir öğrenmiş, uykudayken kendisini öldürmek üzere iki kardeşinin yuvarladığı taştan bu sihir sayesinde kurtulmuştur (Firdevsi, 1945, s. 79-80).

Nihayet, Feridun ve ordusu Pehlevice "*Ervend*", Arapça "*Dicle*" denen nehrin kenarına gelmişler, Bağdat'ta Dicle kenarında konaklamışlardır (Firdevsi, 1945, s. 81). Dicle Nehri'ni atları üzerinde geçerek aşan Feridun ve ordusu, büyük bir çölü geride bıraktıktan sonra Arapların "*Beytülmukaddes*", Pehlevilerin "*Keng-i Dej Hot*" dediği kente varmıştır. Buradaki muazzam bir sarayın parlaklığından şaşıp kalmışlardır. Feridun buranın Dahhak'ın sarayı olduğunu anlamış, çeşitli sihirlerin bulunduğu bu saraya askerlerini götürmemiştir. Ordusunu geride bırakarak tek başına saraya girmiş, elindeki gürzü yere vurunca tüm kapıcıları yok etmiş, içeri girmiş ve Dahhak'ın sarayındaki tılsımı çözmüştür, çünkü bu işler Tanrı ismiyle yapılmamıştı. Sarayda önüne çıkanın başını gürzüyle ezmiştir (Firdevsi, 1945, s. 82-83). Firdevsi'nin verdiği bu bilgilerin daha önce anıldığı üzere dini metin parçaları olduğu hatırlandığında, Feridun'a biçilen mistik anlam belirginleşir. Nitekim buna göre o, Tanrı tarafından seçilmiş bir liderdir.

Şahname'de Feridun'un dini misyonu da vurgulanmıştır. Nitekim anlatının devamında saraydaki cadıları ve devleri ilahi güç ve sihirle yok eden Feridun, padişahın tahtına oturmuş ve tacını takmıştır. Sarayda Dahhak'ın izine rastlamamış, haremdeki kadınları özgür bırakmış ve onları ruhlarındaki karanlıktan arındırmıştır. Tanrının yoluna dönderdiği bu kimseler putperestlik terbiyesiyle kirlenmişlerdi. Cemşid'in güzel kız kardeşleri mutluluktan ağlayarak teşekkürlerini sunmuşlardır (Firdevsi, 1945, s. 84). Burada, Feridun'un Tanrı adıyla iş yapan seçilmiş ve görevli biri olduğu açık bir şekilde anlatılmaktadır.

Feridun'un taht hakkı bu bölümde güçlü gerekçelerle izah edilmiştir. Buna göre, Feridun, burada kızlara Dahhak'ın babası Abtin/Abidin'i öldürmesini, hatırlanacağı üzere Tahmurs hanedanından olması tahttaki meşru hakkının dayanağıdır, yine sütninesi Pürmaye'yi öldürmesini Dahhak'a duyduğu nefret gerekçeleri olarak sıralamıştır. Feridun, anılanlar neticesinde nefret ve kinle dolarak ta İran'dan buraya kadar (muhtemelen Filistin'e) yürüdüğünü ifade etmiştir. Ernüvaz daha önce Dahhak'tan dinlediği rüyanın bilgisiyle cadılığı yok edecek Feridun'un beklenen kurtarıcı olduğunu anlamıştır. Böylece bu iki kız kardeş kendilerinin can korkusuyla ram oldukları Dahhak'tan kurtulduklarını yoksa her gece bu iki yılanla nasıl yatılacağına beyan etmişlerdir (Firdevsi, 1945, s. 85).

Feridun kızlara Dahhak'ın yerini sormuş, onlar da bir doğruluk ve teslim emaresi olarak Dahhak'ın başına gelecekler korkusuyla Hindistan'a kaçtığını, burayı cadılar ülkesine çevirmeye niyetli olduğunu söylemişlerdir. Buna göre, Dahhak halktan kadın ve erkek toplamış ve bu insanları boğazlayarak kanlarını bir leğene toplamış daha sonra bunla yıkanmıştı. Ancak ne yapsa da omzundaki yılanların ıstırabını dindiremediğini söyleyen Ernüvaz, Dahhak'ın yakında döneceğini söylemiştir (Firdevsi, 1945, s. 86).

Destanın bu kısmında cesaret ile feraseti bir arada taşıyan bir karaktere değinilmiştir. Bu kişinin adı “Zirek” şeklindedir ki bu isim mezkur sıfatları vurgulamak üzere seçilmiş görünmektedir. Dahhak'ın aklı başındaki bu kethüdası, zulmün karşısında tedbirli adımlar attığı için ihtiyatlı yürüyen anlamında “Kendrev” lakabıyla da anılmıştır. Dahhak'ın mülkünü, tahtını koruyan ve vazifesini büyük bir özveriyle yürüten Zirek, saraya vardığında Feridun'un yanında Ernüvaz ve Şehrinaz'ın yerlerini aldığını görmüş ve Dahhak'ın tahtının başına gelen bu işten şaşkınlık duymamıştır (Firdevsi, 1945, s. 87).

Kendrev Feridun'a itaatini arzetmiş ve Feridun ise ona şanına yakışır bir meclis kurması vazifesi vermiştir. Kendrev, eğlenceden sonra atına binip Dahhak'ın yanına gitmiş ve ona başına gelecekleri gösteren tüm kehanetlerin vuku bulduğunu söylemiştir (Firdevsi, 1945: 88). Dahhak'ı özellikle de Ernüvaz ve Şehrinaz'ı Feridun'a kaptırdığı için kızdırmış ve kışkırtıp saklandığı yerden Feridun'un bulunduğu saraya saldırmasını sağlamıştır. Kızgınlıkla etrafına devleri ve savaşçılarını alan Dahhak sarayını kuşatmıştır lakin Feridun'un askerleri ve Dahhak'tan bıkmış halk bunlara geçit vermemiştir (Firdevsi, 1945, s. 91). Nihayet kentin genci ve yaşlısı Feridun'a katılmışlar ve Dahhak'ın büyüçülüğü ve desiselerinden kurtulmuşlardır.

Bu iki ordunun karşılaşması sırasında ateşgededen gelen bir ses “*Saltanatta vahşi bir hayvan olsa da genç ihtiyar hepimiz ona boyun eğer, sözünden çıkmayız. Fakat bu tahtta omuzunda ejder taşıyan Dahhak'ı istemeyiz*” demiştir. Firdevsi bu nakille esasında dini zümrenin de Feridun'u istediğini yani bir yerde onun liderliğinin meşruluğunu ilan eder. Ancak burada dikkat çeken diğer husus, “*daire-yi adliye*” de denen siyaset felsefesinin İslam geleneğinde de yer edinmiş “Ulu'l-emre itaat etme” mottosunun yani yönetici elitin üst idareye her ne şartta olursa olsun boyun eğme geleneğinin neredeyse tıpatıp benzerliğidir.⁸

Ordular birbirine girmişken kendisini gizleyen Dahhak, sarayına varmış ve orada Cemşid'in iki kız kardeşinin kendisi hakkındaki nefret dolu konuşmalarını

8 İran siyaset anlayışı, Arap fetihleriyle büyük bir dönüşüm yaşamış olsa da bu zihniyet kimi şekillerde yeni bünyede yerini almıştır. Belirtmek gerekir ki, anılan geleneğin en belirgin özelliği İranlıların eski yöneticilerin kutsanması ve onlara dini payelerin verilmiş olmasıdır. Hatta “Ulu'l-emr'e itaat” şeklinde telkin edilen siyasi geleneğin kökleri eski İran inançlarına kadar geriye götürülmüştür (Emin, 1976: 165).

duymuş ve bu öfkeyle onları öldürmek üzere hamle yapacakken Feridun gürzünü kaparak önüne çıkmıştır. Feridun, Dahhak'ın başına gürzü vurduğunda tulgasını parçalamıştır ve bu esnada bir melek çıkagelerek onu öldürmemesini, sıkıca bağlayarak iki dağın arasına hapsedmesini vahyetmiştir (Firdevsi, 1945, s. 93). Burada Dahhak'ın son olarak çarpıldığı cezanın İlahi menşeli olduğuna dair vurgu gözden kaçmamalıdır.

Böylece Feridun Dahhak için aslan derisinden bir kement yapmış, Dahhak'ı bununla sıkıca bağlamış ve geçip tahta oturmuştur. Onu bekleyen halka seslenerek artık savaş devrinin bittiğini, askerliğin ve sanatçılığın birbirinden ayrıldığını, çünkü ikisini aynı anda yapınca işlerin karıştığını ilan etmiştir. Dahhak'ı alıp Şirhan'a yola koyulmuş, onu dağların arasına götürmüş ve tam kafasını kesecekken büyük melek tekrar gelmiş ve ona Dahhak'ı az sayıda adamla alıp Demavend'e götürmesini söylemiştir (Firdevsi, 1945, s. 95). O da söyleneni yapmış ve Dahhak'ı Demavend dağına bağlamıştır. Böylece Dahhak'ın adı unutulmuş ve dünya kötülükten kurtulmuştur.

Dahhak'a verilen cezanın hızlı bir ölüm değil de ölene kadar acı çekecek şekilde zincirlenmek olmasında cezaya dair bir mesaj vardır. Metnin bu bölümünün inanç unsurları barındırdığını hatırlayacak olursak, burada hitap edilen kitleden kötülükten uzak durması, aksi takdirde ölümden daha acı bir sonun başlarına geleceği hatırlatılmaktadır. Firdevsi, Dahhak'ın dağın en derin mağarasına götürüldüğünü ve burada dünyanın en büyük çivileriyle ölmeyecek şekilde başından yere çakıldığını kaydetmiştir. Buna göre, Feridun onun ellerini de bağlamıştır ve böylece ölene kadar acı çekmesi sağlanmıştır.

Firdevsi tüm bu hikayenin sonunda okuyucuya kötülükten uzak durarak, adlarını iyilikle anılır kılmaya dair bir tavsiyede bulunmuştur (Firdevsi, 1945, s. 96). Nihayet Firdevsi, Feridun'un özelliklerini sayarken sırasıyla onun yeryüzünü kötülüklerden temizlediğine, babasının intikamını aldığına, yeryüzünü akılsızlardan ve kötülerden kurtardığına dikkat çekmiştir. Hikayeye göre, dünyanın bu cihanşümül altıncı hükümdarı 500 yıl hüküm sürmüştür (Firdevsi, 1945, s. 97). Firdevsi'den nakledilen bu bilgilerin hemen hepsinin Zerdüşt inanca ait bir taslak metinden alındığı ve Firdevsi tarafından yeniden revize edildiği tekraren hatırlatılmalıdır.

5. ŞEREF HAN VE ŞEREFNAME

Şeref Han, Zilhicce 949/Mart 1543 yılında Safevi idaresindeki Kum'da bulunan Kerehdur'da doğmuştur. Şah Tahmasb, onu küçük yaşlarındayken Safevi sarayına almış, böylece o, diğer şehzadelerin yanında iyi bir eğitim ve yüksek bir tahsil ile büyümüştür. Safevi idaresinde hayli tecrübe sahibi olan Şeref Han, 1578 yılında yanında Rojki aşiretinden çok sayıda ileri gelenle birlikte Nahçıvan'dan Van'a Sultan III.

Murad'ın yemini/cülusu için geldi. Van beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından Sultan III. Murad'ın huzuruna çıkarıldı ve kendisine çok kıymetli hediyelerle birlikte Bitlis mirliği tevcih edildi. Kendi ifadelerine bakılırsa tüm hayatı boyunca Şeref Han, tarihi şahsiyetler ve olaylar üzerine derin araştırmalar içinde olmuştur. Böylece tarih alanında iyice yetkinleşmiş ve bu alanda “*ne şimdiye kadar yazılmış, ne de daha sonra yazılabilecek*” eşsiz bir eser kaleme almak sevdasına düşmüştür.⁹ Ancak yolunda gitmeyen hayatı ve işleri sebebiyle bir türlü bu amacına ulaşamamıştı. Uzun yıllar Bitlis mirliğini yürüttükten sonra, oğlu Şemseddin'i yerine oturtan Şeref Han, artık tüm zamanını uzun yıllardır hayalini kurduğu eserini yani Şerefname'yi yazmaya ayırmıştır (Acar, 2014, s. 9).

Şerefname ya da Kürdistan Tarihi ilk defa Zilhicce 1005/Ağustos 1597 yılında Şeref Han'ın ikamet ettiği Bitlis'te istinsah edildi. Her ne kadar nesir tarzında olsa da eserde nazım örneklerine de yer verilmişti. Bu şiirlerin çoğu ise Şeref Han'a aittir. Eserini Arapça, Türkçe ve Farsça kaynaklara dayandırmanın yanında Şeref Han, kendi başından geçen olayları ve mirlik ve aşiret mensuplarından duyup işittiği bilgileri de kullanmıştır.

Şeref Han, Şerefname'yi yazdıktan kısa bir süre sonra bir takım yeni bilgiler edindi ve bunları da eserine ekledi. Böylece eserin ikinci edisyonu Şevval 1007/Mayıs 1599'da tamamlandı. Sultan III. Mehmed dönemine rastlayan Şeref Han'ın bu eseri Kürdistan Tarihi'dir. Şeref Han'a göre, hiçbir tarihçi Kürdistan veya Kürtler hakkında müstakil bir eser yazmamıştı. Şeref Han da kendince bu eksikliği gidermiş ve Kürtlerin durumu, Kürdistan'da liderlik yapan soylu aileleri bu eserde anlatmıştır (Acar, 2014, s. 9).

Şeref Han, eserinin son bölümüne koyduğu otobiyografisinde kendisi hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Buna göre, dini ilimlerle fen bilimlerini birlikte tahsil etmiştir. Arapça dil kurallarının yanında fıkıh ve usul de öğrenmiş, hadis ilmi tahsil etmiştir. Ancak bunlarla yetinmemiş, ayrıca mutasavvıf geleneğine de uyacak şekilde zikirle bir süre meşgul olmuştur. Kendi beyanına göre, zikir ile fikri birleştirmiş ve hakikate ererek “*vucud-u vahid-i basit*”i görmüştür. Ateş zerresinden çıkan güçlü aleve benzer şekilde kendisi de anlamın zahir ve batınına muttali olmuştur (Şerehan Bitlisi, 2013, s. 476). Anlaşılacağı üzere, söz konusu bilgilerin alındığı kasidede Şeref Han kendisi hakkında hiç de mütevazı davranmamıştır.

Şeref Han, babasının vatanını terk ederek Acem diyarına yerleşmek zorunda kaldığını kaydetmiştir. Buna göre, babası orada annesiyle evlendi. Annesi, “*Bayındırlı*

9 Firdevsi de benzer bir motivasyonla yola çıktığını eserinde anlatmıştır. Firdevsi'nin farkı esere kendisinden önce başlayan yazarn ona bin beyitten müteşekkil bir nüsha devretmiş olmasıydı.

Tokat” lakabıyla ün salmış olan Emir Han Musullu bin Gülabi Bey bin Emir Bey’in kızıydı. Anılan kişi Bayındırlı Uzun Hasan Bey’in büyük valilerindendi. Şeref Han, dedesinin Uzun Hasan’ın yanında büyük savaşlarda kahramanlıklar yaptığını belirtmiştir (Şerefhan Bitlisi, 2013, s. 476).

Şeref Han’ın otobiyografisi üzerine Safevi kronikleri, Osmanlı arşivleri ve Ermeni kolofonlarını esas kaynak olmak üzere yeni bir değerlendirmeye okura sunan V. Genç ve M. Dehqan, Şeref Han hakkındaki geleneksel anlatıyı eleştirel bir zeminde ele almışlardır. Özellikle Şeref Han’ın yönetimi oğluna bırakmak ve tarih yazmak üzere kenara çekildiği bilgisini, yukarıda da vurgulandığı üzere, kabul etmemişlerdir. Her ne kadar bu ifadeler Şerefname’de geçse de yazarlar, bu sunumun Bursalı Mehmed Tahir Efendi gibi ansiklopedi yazarlarınca mutlak doğru gibi kabul edilerek nakledilegeliğini belirtmişlerdir. Oysa Tebrizli Arakel gibi bir Ermeni kroniğinde Serdar Ciğalizade komutasındaki ikinci bir Doğu Seferi’nde Erzurum’da ikamet eden orduda yer alanlar arasında Kürd miri Şeref Bey’in de bulunduğu kaydedilmiştir (Dehqan- Genç, 2015, s. 50). Bu iddia ile Şeref Han’ın eserini yazdıktan sonra idareden el çekmediği sonucuna varılabilir. Öte taraftan ilgili çalışmada 1593 yılları ile 1609 yılları arasında Bitlis hakimleriyle ilgili mühimme kayıtlarında herhangi bir bilginin bulunmaması yazarlara göre iki durumun göstergesidir; ilki, Bitlis beyleri arasında beylik idaresi bir kaosa neden olmuştur. İkincisi ise Bitlis’teki idarecilerden memnun olmayan Osmanlılar bölgede daha fazla güvendikleri temsilcilerle çalışmış olmalıydılar (Dehqan- Genç, 2015, s. 50).

Şeref Han’ın akıbetinin ne olduğu ile ilgili spekülatif değerlendirmeleri tartışan Dehqan ve Genç, Şeref Han’ın ölmeden önce Osmanlı’ya başkaldırdığı savı üzerinde de durmuşlardır. Çok yakın tarihli Celali isyanları ile Şeref Han arasında bir ilişkinin bulunabileceğini düşünen yazarlar, Şeref Han’ın Bitlis’e yapılan bir Osmanlı saldırısında öldürüldüğünü ileri sürerken kaynakların burada isim zikretmeden valinin öldürüldüğünü kaydetmelerini bir referans kabul ederler. Ermeni kaynaklarının da bu savı destekleyecek veriler barındırdığını ileri sürerler. Ayrıca Şeref Han’ın Sultan III. Mehmed’e gönderdiği son bir kayıt olan atama yazısının tarihi ve benzer diğer bazı kaynaklarla kimi ilişkiler kuran Dehqan ve Genç’in Şeref Han’ın ölüm veya öldürülme tarihi olarak 1601 başları veya öncesini esas aldıklarını belirtmek gerekir (Dehqan- Genç, 2015, s. 51).¹⁰

Yukarıda ele aldığımız ortak araştırmanın devamı niteliğindeki diğer bir çalışmada Genç ve Dehqan’ın “*Şeref Han niçin öldürüldü?*” sorusuna cevap aramışlardır.

10 Şeref Han’ın kardeşi Halef Bey’in padişaha hitaben kaleme aldığı mektuptan onun Osmanlılar eliyle öldürüldüğünün neredeyse kesin olduğunu belirten yazarlar, Şeref Han’ın malının ve Tatar adındaki bir oğlunun savaş ganimeti olarak Ahmed Paşa tarafından alıkonulduğunu kaydetmişlerdir (Dehqan- Genç, 2015: 50).

Söz konusu sorunsal özellikle Osmanlı arşivinden elde ettikleri kimi belgelerle cevaplamaya çalıştıkları bu makalede yazarlar, okuyucuyu tatmin edecek sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre, Van beylerbeyi ile Şeref Han arasında sebebi bilinmeyen bir düşmanlık vardı. Ahmed Paşa, Bitlis'e saldırarak burayı işgal etti, yağmaladı ve Şeref Han'ı öldürdü. Bitlis'e yönelik Osmanlı saldırılarını ve öz kardeşinin ölümünü kaderin bir cilvesi olarak kabul ettiği düşünülen Halef Bey'in bu çatışmadaki konumu bilinmemektedir. Ancak Sultana yazdığı mektupta kardeşinden “*Merhum Şeref Bey*” hitabıyla bahsetmiştir. Yazarlar bu arada Şeref Han'ın ölüm tarihini önceki çalışmalarını düzelterek şekilde yeni bir sınırlamayla güncellemişler ve 1008/1599-1600 ile 1009/1601-02 başları olarak yenilemişlerdir. Genç ve Dehqan, Şeref Han'ın öldürülme ihtimalleri hakkında bir dizi öngöründe bulunurlar ki bunlar şöyle sıralanabilir;

- 1- Şeref Han'ın zihninde bağımsızlık arzusunun şekillendiği ihtimali
- 2- Safevi şahından itibarlı bir görev ve makam almış olma ihtimali
- 3- Şeref Han'ın, önceki hamisi olan şah ile hala irtibatla olma ihtimali ve saygı göstermek amacıyla şaha gitmiş olabilmesi bir başka olasılıktır. Nitekim bu yıllarda Şeref Han'ın makamı büyük bir yükseklığe ulaşmıştı. Şanı ve gücü artmış, bazı komşu idareleri işgal etmişti.
- 4- Osmanlılar'ın, Şeref Han'ın güç temerküzünden rahatsız olmaları ve Bitlis'te dizginleri ona bırakmak istememeleri bir başka nedendir (Dehqan- Genç, 2015, s. 15).

Dehqan ve Genç, çok önemli bir ihtimal olarak, Şeref Han'ın Celalîler'in henüz Osmanlı'ya isyan ederken öldüğüne dikkat çekmişlerdir. Buna göre, Şeref Han'ın saltanatının son yılları bölgedeki Celalî isyanları ile örtüşmektedir. Bu tarihte aynı zamanda Şeref Han ile Ahmed Paşa arasında bazı savaşların yapıldığı kesin olarak bilinmektedir. Bilindiği kadarıyla Ahmed Paşa, bölgenin Celalîlerine karşı esas Osmanlı komutanıydı. Bu durumda belki de Şeref Han Celalîlerin hamisiydi.

Dehqan ve Genç, Sacha Alsancaklı'dan aldıkları yeni bir bilgi için bu çalışmalarında teşekkür etmişlerdir. Buna göre, Şerefname'nin elyazmalarının kompozisyon süreci hakkında bazı yeni keşifler yapılmıştır. Bu keşifler ile şu an tartışılan hususlar örtüşmektedir. Şeref Han'ın 1007/1598-99 yılında Kilis ve Halep beylerbeyi Hüseyin Canbolad'a Şerefname'nin en az bir, belki de iki nüshasını gönderdiği kesindir. Genç ve Dehqan bu yıl, Hüseyin Canbolad'ın Celalîlerin lideri Kara Yazıcı ile tanıştığına da dikkat çekmişlerdir (Dehqan- Genç, 2015, s. 13-15).

Bu iktibaslardan ulaşılan bir sonuç olarak belirtmek gerekir ki, Şeref Han, eserinde kendisinin başında bulunacağı Osmanlı ve İran'dan bağımsız bir yönetim kurmayı hayal etmiş olmalıdır. Nitekim bu amacına hizmet etmesi için eseri Şerefname'yi kaleme almış, burada diğer hanedanların kökeninden farklı olarak kendisini cihan-

şumul bir iddianın sahibi olan İran kisralarının soyuna dayandırmıştır. Bu iddia-sıyla tasnifini yaptığı Kürt hanedan ve aşiretlerini tanıtırken kendisini de onların üzerinde konumlandırmış ve bu haliyle tarih yazımını dünyevi ve siyasi bir hedefe araç kılmıştır.

5. 1. Şerefname’de Zalim Dahhak ve Köken Miti

Şeref Han eserinin mukaddimesinde Zalim Dahhak figürüne Kürtlerin köken miti olması itibarıyla değinmiştir. O, konuyu doğrudan Kürtlükle ilişkilendirirken esasında köken ve kavim tarihi inşa etmekteydi ve bu bahsin etrafında hikayeyi belli bir amaç için kullanmaktaydı.

Yukarıda Firdevsi’nin Şahnamesi’nden tüm ayrıntılarını gördüğümüz üzere, Şeref Han efsanesinin bütünüyle ilgili değildir. Onu ilgilendiren husus, Firdevsi’nin de tek cümle ile değindiği Kürtlerin kökeni ile ilgili bilgidir. Şeref Han, Kürtleri, “*beyinlerinin alınıp Dahhak (Bivrasb)’ın iki omuzu üzerinde meydana gelen kansere benzer bir çibana sürülmesi için öldürülmekten, boğazlanmaktan, başları kesilmekten kaçarak dağlara ve engin yerlere dağılan insanların soyundan*” gelenler olarak kaydetmiştir. Buna göre, Dahhak, Bişdadiler’in büyük hükümdarı Cemşid’den sonra yerine gelen İran ve Turan tahtına hükmeden beşinci hükümdardı. Allah’tan korkmayan ve haddini hayli aşmış olan bu kişi tarihçiler tarafından Şeddad ismiyle ünlenmiştir (Şeref Han (Bozarıslan Edisyonu), 1971, s. 17). Bu zalimliğinin cezası olarak Dahhak, iki omzunda iki ejderhaya benzer yılan başını andıran kemikler çıkartılması suretiyle Allah tarafından cezalandırılmıştır. Şeref Han bu hastalığın hekimlerce “*kanser*” olarak tanımlandığını kaydetmiştir. Şeref Han’a göre, zamanla Dahhak’ın acısı ve ızdırabı dayanılmaz bir hal alınca hekimler dahi bu duruma çaresiz kalır. Nitekim birgün “*melun Şeytan*” Dahhak’ı iyileştirmek ve ona ilaç vermek isteyen bir tabip kılığında huzura gelir (Şeref Han (Bozarıslan Edisyonu), 1971, s. 18). Burada eylemin yani Kürtlerin zuhurunu sağlayacak illiyet bağının şeytanın kötü fiili olduğuna dikkat çekmek gerekir. Şeytan kötü bir iş yapmış ve İran halkını tüketmek istemiştir ancak sonuçta kılıç artığı olanlardan Kürtler meydana gelmiştir. Dolayısıyla Şeref Han’ın Firdevsi’nin uzun anlatımı sırasında gözden kaçan Kürtler’in zuhuruna bir rahmet olarak dikkat çekmesi eserinin de yazılış amacına uygun düşmektedir.

Efsaneye dönülecek olursa, Şeytan, Dahhak’ı hastalığına genç insanların beyninin sürülmesi şeklinde bir reçeteye ikna eder. Ancak Şeref Han’a göre, burada utanılacak şey yöneticilerin bu tavsiyeye uymasıdır. Ona göre, Şeytan bozgunculuğunu yapmıştır ancak bu öneriyi uygulamaya koyan idareciler gerçek kötülüğün mimarlarıdır. Haliyle Şeref Han burada yöneticilerin utanılacak bu eylemi kabul ederek şeytandan daha kötü bir iş yaptığını vurgulamaktadır.

Rastlantı eseri olarak tedavi işe yaramıştır ve beyin sürüldükçe hasta kendini iyi hisseder olmuştur. Bunu gören idareciler hiç iyileşmeyen bu hastalık için her gün iki kişinin beyninin alınmasına hükmetmişlerdir. Şeref Han, söz konusu zulüm ve utanç durumunun bir süre devam ederek nihayet bu işle görevli kişinin sonunda öldürmekle yükümlü olduğu iki gençten birini salıvermesiyle işlerin yeni bir seyre girdiğini kaydeder (Şeref Han (Bozarslan Edisyonu), 1971, s. 18). Şeref Han da Firdevsi'nin anlattığına benzer şekilde, salıverilen kişinin beyninin yerine kuzununkini koyan görevlinin, özgür bıraktıklarına şehir ve meskun mahallerden uzak durmasını şart koştuğunu ve bunların dağlara gitmelerini ve engin yerleri yurt edinmemelerini tembihlediğini kaydetmiştir. Bu merhametli davranış neticesinde meskun olunmayan mahallerde birçok farklı diyalek konuşan farklı topluluklardan gelen insanlar türemiştir. Bunlar evlenmişler ve çoğalmışlardır. Nihayet çocukları ve torunları bu geniş coğrafyayı doldurmuş ve bunlara “Kürt” denmiştir. Anılanlar, uygarlık ve meskun mahalden uzak kaldıklarından kendi kültür ve sanatlarını, uygarlıklarını, dillerini ve diyaleklerini unuttuklarından kendilerine özgü yeni bir dil ve bağımsız bir yapı ortaya çıkardılar. Daha sonra alçak ovalara, yüksek dağlara yayılıp buralarda tarım, hayvancılık ve ticaretle uğraştılar. Zamanla yeni bir uygarlık kurdular, dağ başlarında köyler, kaleler ve şehirler inşa ettiler. Sonra bunlardan birçok toplulukları zenginleştirdi ve ovalara, tepelere dağıldılar (Şeref Han (Bozarslan Edisyonu), 1971, s. 19).

Görüldüğü üzere, Şeref Han'ın Zalim Dahhak anlatısı sadece buraya kadardır ve O ne Dahhak'ın akibeti ne de Kava'nın/Gave'nin direnişinden bahsetmektedir. Bu durumda Şeref Han'ın bu bilgileri görmek veya göstermek istediği yönüyle ele aldığı düşünülebilir.

6. SONUÇ

Çalışmada ele alınan destanın üç dönemle ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Birinci bağlam modern dönemdir. Mit günümüzde siyasi ve ideolojik bir unsur olarak kullanışlı bir araçtır. İkinci bağlam, Kürt tarihi inşa eden bir yöneticinin kendi vizyonu için miti siyaseten köken anlatısı olarak kullanmasıdır. Nitekim Şeref Han'ın öldürülme sebebi bağımsız bir Kürt hanedanlığı kurmaya yönelmesi bu itibarla Osmanlı tarafından rakip olarak algılanmış olma ihtimaliyle ilgilidir. Üçüncü bağlamda destan Firdevsi'nin naklinde Zerdüştü inanca ait bir taslak olarak en eski yönüyle dinsel bir anlatının parçasıdır. Nitekim Firdevsi hikayede kötülüğü iş edinmiş ve dinden sapmış bir Ehrimen olan Dahhak ile dini yücelten ve Tanrı tarafından seçilmiş Feridun figürlerini baskın karakterler olarak resmetmiştir. Bağlamlar arasındaki neredeyse her beş yüz yıllık periyot, genel dünya görünümünü de yansıtmaktadır. İlki karanlık ve dinsel metinlere meyyal Ortaçağ, ikincisi siyasetin belirleyici olarak

küçük yönetimleri merkezileştirdiği Yeniçağ ve nihayet üçüncüsü imparatorlukların yeryüzünden silindiği ve uluslaşmanın belirginleştiği Yakınçağ'dır ve mit, bu üç çağın da ideolojik arka planı hakkında fikir vermektedir.

Şeref Han'ın Dahhak'a boyun eğmiş idarecilerin kötü yönetime karşı başkaldırmamasına dair vurgusu belki de vassali olan Safevi şahları ve Osmanlı sultanlarına bir göndermeydi. Nitekim onun eserini bağımsız bir hanedan kurma gayreti ile kaleme aldığı düşünülmektedir. İran şahının sarayında büyümüş olması muhtemelen zihninde büyük bir yönetici hanesi kurma arzusunu şekillendirmişti. Nitekim bu amacına hizmet etmesi için Şerefname'yi kaleme almış, burada diğer hanedanların kökeninden farklı olarak kendisini cihanşumul bir niteliğe sahip İran kisralarının soyuna dayandırmıştı. Bu iddiasıyla kendisini, tanıttığı Kürt hanedan ve aşiretlerinin üzerinde konumlandırmış ve bu haliyle tarih yazımını dünyevi ve siyasi bir hedefe araç kılmıştır. İran'da taht kavgaları çıkınca ata yurduna dönen Şeref Han, burada edindiği tecrübe ile siyasi birliktelikler kurmaya yönelmiş olmalıdır. İki imparatorluk arasındaki ata yurdunda hükümet idaresiyle nisbeten serbest yaşayan Şeref Han, kaleme aldığı eseri çevre beyliklere gönderirken muhtemelen bölgede kuracağı yeni yönetimi planlamıştı. Eğer öyleyse, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü büyük Celali Fetreti'nde yaşanan karmaşa İran'da tecrübe ettiklerinden çok da farklı görünmemiş olmalıdır. Bu keşmekeş içinde tam da Celali Fetreti'nin sonlarına gelen dönemde 1601-2 yılında canından olmuştu. Kaleme aldığı eserde kötü yönetime dair eleştirisini biraz da arzuladığı, hayalini kurduğu idare ile ilişkilendirmek gerekir. Son olarak onun Kürtlerin kökenine dair yorumu "*kötü idarenin sebep olduğu yıkım sonucunda rahmet olarak doğan yeni bir halk*" şeklindeydi.

7. KAYNAKÇA

- Acar, H. (2014). "*Peşkêşî*", "*İndeksa Şerefnameyê/Index to Sharaf-nâma*", Mustafa Dehqan, İstanbul: Nubihar Akademi, ed: Hayrullah Acar.
- Akyüz, K. (1945). *Firdevsi, Şehname*, C. I, MEB Yayınları, (çev: Necati Lugal-Kenan Akyüz).
- Boyle, John Andrew (2021), *Ferdowsi*, (<https://www.britannica.com/biography/Ferdowsi>, 1.11.2021)
- Dehqan, M. (2014). "*İndeksa Şerefnameyê/Index to Sharaf-nâma*", İstanbul: Nubihar Akademi, ed: Hayrullah Acar.
- Dehqan, M.- Genç, V. (2015). "*Reflections on Sharaf Khan's Autobiography*", Manuscripta Orientalia, Vol. 21, No. 1.
- Dehqan, M.- Genç, V. (2015). "*Why Was Sharaf Khan Killed?*", 2015, Manuscripta Orientalia, XXI/2 (2015), pp.13-19.

- Aydın, D. (2005). *Mobilizing the Kurds in Turkey: Newroz as a Myth*, Ankara: METU.
- Demirci, K. (1993). “Dahhak”, İstanbul: DİA, C.8, s. 408.
- Durmuş, İ. (2000). “İbnü'l-Mukaffa”, İstanbul: DİA, C. 21, ss. 130-134.
- Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, (2017). *el-Ahbâru't-Tıvâl (Eskilerin Haberleri)*, (Çev: Zekeriya Akman-H. Siyabend Aytemür), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin Mesudî, (2004). *Murûcu'z-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (çev: D. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Emin, A. (1976). *Fecrü'l-İslam (İslam'ın Doğuşu)*, Ankara: Kılıç Kitabevi.
- Ergün, Z. (2019). “Mîta Newrozê û Rengvedana Wê Di Helbesta Kurdî Ya Nû De”, Kürt Tarihi, Sayı: 35, ss.37-41.
- Firdevsi (1945). *Şehname*, C. I, MEB Yayınları, (Çev: Necati Lugal-Kenan Akyüz), (Basım yeri bilgisi bulunmamaktadır).
- Gündüz, Ş. (2003). “Mecûsîlik”, Ankara: DİA, C. 28, ss. 279-284.
- Kanar, M. (1993). “Firdevsi”, İstanbul: DİA, C. 13.
- Kuran-ı Kerim, Yusuf Suresi; 43-49 Ayetleri.
- Kurdiyê Bitlisi, (1985). *Dehak Efsanesi*, (hazırlayan: M.E. Bozarslan), Jîn (189-192), Uppsala: Weşenxaneyaya Deng, s. 189-191.
- Mesture Maşşeref Erdelani, (2020). *Erdelan Kürt Mirliği Tarihi (1169-1867)*, (çev: Cafer Açar), İstanbul: Nubihar Yayınları.
- Muhammed Şerif Kadı, (2019). *Tarih-i Kurd*, (çev: Cafer Açar), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Sümer, F. (1994). “Dihkan”, İstanbul: DİA, ss. 289-290.
- Şerefhan Bitlisi, (2013). *Şerefname, Kürt Tarihi*, C. 1, İstanbul: Nubihar Yayınları, (çev: Abdullah Yegin).
- Şeref Han (Bozarslan Edisyonu), (1971). *Şerefname Kürt Tarihi*, C. 1, (Arapça'dan Çev: M. Ali Bozarslan), İstanbul: Ant Yayınları.
- Tarduş, İ. (2022). *İngiliz Seyyahların Gözüyle Ondokuzuncu Yüzyılda Kürtler*, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Uzun, M. (1993). “Dahhak”, İstanbul: DİA, 1993, C. 8, s. 409.
- Vali, S. (2019). “Kawa Kürtlerin Kurucu Mitinin Kahramanıdır”, (söyleşi: Vecdi Demir), Kürt Tarihi, Sayı:35, Ocak-Şubat-Mart 2019, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, ss. 6-11.
- Yoldaş, Y. (2018). *İslami Fetihler Döneminde Kürtler (622-652)*, MAÜSBE, Basılmamış YL tezi, Mardin.

İnternet Tabanlı Kaynaklar

<https://www.britannica.com/biography/Ferdowsi>, 1.11.2021.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Denkard>, 21.11.2021.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ehrimen>, 20.11.2022.

Extended Abstract:

Legends often interacted with historical sources. In this way, the transfer of oral tradition to written narrative constitutes an intense material area for historians. This reflection sometimes takes the form of turning from a historical event into a legend, and sometimes in the form of a reflection from a legend to written sources. In the subject of the article, there are reflections of the legend to the historical texts.

The concept of myth, which historians often make use of, should be remembered in outline. Some thinkers have argued that myth is the expression of a sacred story. Accordingly, it is indeed very difficult to define myth. It is almost impossible to make an identical definition that all experts can accept. The narrative of “Zahhak and Kaveh the Blacksmith”, which is at the center of the study, can be discussed under the title of origin myths.

The dichotomy of Zahhak and Kaveh the Blacksmith, which was a mythical narrative in the historical process, took a new identity and turned into a political text in which Kurdish identity was reinterpreted on the ideological ground of the 20th century.

Myths not only reflect the climate of the period in which they were created/written and therefore the prehistoric climate, but also draw attention with the developments and changes they went through in some periods. As a matter of fact, the meanings attributed to each period should also be examined separately. The nationalism that developed in modern times obtains the necessary material for its origin from myths and epics. Thus, myths turn into structures used to prove historical continuity. This generalization was also applied to the Kurds in the 20th century, and it is understood that Kurdish nationalism is built on myths. Zulkuf Ergun noted that Kurdiyê Bidlisi made the “Zahhak and Kaveh the Blacksmith” myth the founding text of Kurdish ethnicity in a few articles he wrote in Jîn, taking Sharaf Khan Bidlisi as his source. As a matter of fact, in 1928, Esîrî used this motif for the first time in a poem and defined Nevroz as a national holiday. He associated Dahhak as a historical figure with Hammurabi, and claimed that salvation came with Freydun after 55 years of captivity.

Sharaf Khan is the author who mainly centers the myth of Zahhak and Kavah

the Blacksmith. While doing this, he directly or indirectly benefited from Ferdowsi through some works. As a matter of fact, Sharaf Khan shortened the story considerably and adapted it to his own narrative. In the relevant section, Sharaf Khan approached the issue in the context of “The Origin of the Kurds” and in order to answer this issue, he narrated the story in outline without citing any source. There are also historians who explain the emphasis on origin after Sharaf Khan. Mohammed Sheriff Qadi used this information in his work called “Tarih-i Kurd” in 1813. Mah Sharaf Mastoureh Ardalan, who is known as the first Kurdish woman historian in 1846, also applied to this transfer as the origin myth.

However, Ferdowsi, who is considered to be the main source, wrote this myth in his work called “Shahname” in 1020 AD. The context he used was an Ahura Mazdaist faith tradition. As a matter of fact, it is known that this part of Ferdowsi’s work was built on a compiled draft of Avesta belief texts. Yazdegerd, the last ruler of the Sassanids, gave the task of collecting the stories told among the people in the 6th century AD to a Mazdean ruler named Daneshvar. However, this work called Khwaday namag “the Book of Kings” was in the form of a book of a thousand couplets, but was interrupted by the murder of Daneshvar. This work, which is a compilation of Mazdean texts and narratives by mubits (clerics), was written in Pahlavi.

While being translated into Arabic by the order of Caliph Omar, the work could not be completed on the grounds that it contained some teachings that did not comply with the Islamic faith, but it was translated into Arabic in the middle of the 8th century AD. This translation was made by Ibn al-Mukaffa, who was killed in 759 AD. These translations of Ibn al-Mukaffa’s religious texts, which amounted to almost a thousand couplets, fell into the hands of Ferdowsi. It was presented to Mahmud of Ghazni as a new work in Persian language in 1020 AD, after a writing process of about 40 years. Therefore, the religious identity of these first texts, which are thought to be the main source, should not go unnoticed.

Al-Mas’udi, who lived shortly before Ferdowsi, included this myth in his work. It is not known whether Al-Mas’udi learned this information on his travels or from books translated into Arabic. It is noteworthy that Abu Hanefah Al-Dinawari, who lived before Al-Mas’udi, also mentions Zahhak as the founder of the city of Babylon and mentions the myth with its main lines in his work.

In the Shahnameh, Zahhak was in the service of Ahriman while the rulers before Zahhak were representatives of the Ahura Mazda faith. The Mazdean believed that Ahriman was also a divine being. In this state, the existence and reign of this ruler, who was known for his cruelty and whose heresy was legendary, was the manifestation of God’s will. After all, the existence of evil was a necessity for understanding goodness in the dialectic of opposites.

Sharaf Khan's criticism of Zahhak's subordinates not revolting against his misrule was perhaps a reference to his vassals, the Persian and Ottoman sultans. As a matter of fact, it is thought that he wrote his work with an effort to establish an independent dynasty. As it will be remembered, the fact that he grew up in the palace of the Iranian shah had probably shaped his desire to establish a great dynasty in his mind. Sharaf Khan, who returned to his ancestral homeland after the fight for the throne in Iran, must have tended to establish political alliances with the experience he gained here. Sharaf Khan, who lived relatively free with the government administration in his ancestral homeland between the two empires, probably dreamed of the new administration he would establish in the region while sending his work to the surrounding principalities. If so, the turmoil experienced in the great Celali rebellions, into which the Ottoman Empire fell, must not have looked very different from what it experienced in Iran. In this tumult, probably for the sake of this ideal, he died in 1601-2, just at the end of the Celali Interregnum. In his work, it is necessary to relate his criticism of mismanagement to the ideal administration that he desires and dreams about. Finally, his interpretation of the origin of the Kurds was "a new people born as a mercy as a result of the destruction caused by bad administration".